

“HAYSİYET HEPİMİZE LAZIM”

TÜRKİYE’NİN DEPREM MÜDAHALESİNDE DIŞLANAN ENGELLİLER

AMNESTY
INTERNATIONAL

Uluslararası Af Örgütü, herkesin içindeki insanlığı harekete geçiren ve hepimizin insan haklarından yararlanabilmesi için değişim kampanyaları yürüten 10 milyon kişilik bir harekettir. Vizyonumuz, iktidardakilerin sözlerini tuttuğu, uluslararası hukuka saygı duyduğu ve hesap verdiği bir dünyadır. Tüm hükümetlerden, siyasi ideolojilerden, ekonomik çıkarlardan ve dini inançlardan bağımsız ve asli gelir kaynağı üye aidatları ve bireysel bağışlar olan bir kurumuz. Dünyanın her yerindeki insanlarla dayanışma ve şefkat içinde hareket etmenin toplumlarımızı daha iyiye doğru değiştirebileceğine inanıyoruz.

©Amnesty International 2023

Aksinin ifade edildiği durumlar haricinde, bu belgenin içeriği Creative Commons (alıntı, gayriticari, türetilemez, uluslararası 4.0) lisanslıdır.

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>

Daha fazla bilgi için sitemizdeki izinler sayfasını ziyaret edebilirsiniz: www.amnesty.org

Uluslararası Af Örgütü dışında bir telif hakkı sahibine atfedilen içerikler Creative Commons lisansına tabi değildir.

İlk kez 2023 yılında Uluslararası Af Örgütü tarafından yayımlanmıştır.
Peter Benenson House, 1 Easton Street, London WC1X 0DW, UK

İndeks: EUR 44/6704/2023

Orijinal dili: İngilizce

Kapak fotoğrafı: Engelli bir erkek çocuk, 20 Şubat 2023 tarihinde Hatay'ın Iskenderun ilçesindeki depremler nedeniyle yerinden edilen depremzedelerin kaldığı bir kamptaki çadırların arasından ilerliyor.
© Konstantinos Tsakalidis/SOOC/AFP/Getty Images

amnesty.org

**AMNESTY
INTERNATIONAL**

İÇİNDEKİLER

1. ÖZET	4
2. METODOLOJİ	7
3. ARKA PLAN	9
4. DEPREMZEDELERİN BARINDIKLARI YERLERDEKİ YETERSİZ KOŞULLAR	12
ERİŞİLEBİLİR OLMAYAN TUVALET VE BANYOLAR	12
EK MASRAFLAR VE YARDIMLARA BAĞIMLILIK	15
PSİKOSOSYAL VE ZİHİNSEL ENGELLİ KİŞİLERİN ÖZEL DURUMU	16
ERİŞİLEBİLİR OLMAYAN YARDIM DAĞITIMLARI	17
5. ÖZEL HİZMETLERE VE CİHAZLARA ERİŞİM	19
UZMAN HİZMETLERE VE KALİTELİ YARDIMCI EKİPMANA ERİŞİM EKSİKLİĞİ	19
YETERSİZ PSİKOSOSYAL DESTEK	21
6. BAKIM VEREN KİŞİLERE YÖNELİK DESTEK	22
7. SONUÇ VE TAVSİYELER	24
TAVSİYELER	25
TÜRKİYE HÜKÜMETİNE	25
İNSANİ YARDIM KURULUŞLARINA VE ÖRGÜTLERİNE	26
BAĞIŞÇI DEVLETLERE	26

1. ÖZET

O, annesi ve erkek kardeşinin kendisini tuvalete götürmelerini istemediği için depremlerden önceki nazarın daha az yemek yiyor, şimdilerde barındığı çadırda, destek alabileceği duvarlar olmadığı için ne hareket edebiliyor ne de egzersiz yapabiliyordu. Yine önceleri haftada iki kez fiziksel rehabilitasyona giderken, merkez yıkıldığı için artık gidemiyordu. Tüm bunlar, Antakya'daki bir kampta kalan 32 yaşında bedensel engelli bir kadın olan Nurcan'ın hayatının gerçekleri... Nurcan durumunu "evdeyken... ne istersem yapabiliyordum. Burada yapamıyorum" diye anlattı. Nurcan'ın yaşadıkları aslında Türkiye'nin güneyinde meydana gelen depremlerin ardından yerinden edilen depremzedelerin barındığı yerlerdeki birçok engelli çocuk, kadın ve erkeğin içinde olduğu durumun da bir aynası.

Şubat 2023'te Türkiye'nin güneyinde yaşanan ve ülkenin modern tarihindeki en büyük depremler olan bu depremler, toplulukları derin bir yıkıma uğrattı. 50 binden fazla kişi hayatını kaybederken, 100 binden fazlası da yaralandı. Bu kişilerden birçoğu uzuvlarını kaybetti ve hayatlarını değiştirecek diğer türde yaralar aldı. Yüzbinlerce bina enkaza döndüğünden veyahut hasarlı olduğundan, 3 milyon 300 binden fazla kişi yerinden edildi. Yaşanan felaketin büyüklüğü ve ölçeği, milyonlarca kişiye yardım ve barınma imkanı sağlamaya çalışan Türkiye yetkilileri için aşılması kolay olmayan zorluklara sebebiyet verdi. Depremler nedeniyle evsiz kalanların çoğu, hareket kısıtlılığı olan yaşlılar da dahil olmak üzere engelliler için yaşam koşullarının bilhassa çetin olduğu kamplarda barınmak durumunda kaldı.

Uluslararası Af Örgütü, depremler nedeniyle yerinden edilen engelli çocukların ve yetişkinlerin durumunu inceledi. Depremzedelerin barındıkları yerlerdeki koşullar birbiriyle kıyaslandığında önemli farklılıklar sergilese de, bu yerlerin büyük bir bölümü yetersiz ve engellilerin birçoğu için kullanması mümkün olmayan ortak tuvalet ve duşlara sahip çadır kamplardan oluşuyor. Uluslararası Af Örgütü'nün belgelediği bu barınma koşulları ile diğer engeller, erişilebilirlik ve ayrımcılık gözetmeme de dahil olmak üzere kapsayıcılık konusundaki taahhütlerin, acil durum müdahalesinde yeterli düzeyde uygulanmadığını gözler önüne seriyor.

Uluslararası Af Örgütü'nün bu raporda yer verdiği bulgular, Mart 2023 ile Nisan 2023 arasında gerçekleştirilen ve Türkiye'nin güneyindeki Adıyaman, Gaziantep, Hatay ve Kahramanmaraş illerine yapılan ziyaretleri de içeren bir araştırmaya dayanıyor. Uluslararası Af Örgütü araştırmacıları bu kapsamda, 19'u engelli, 26'sı engelli yakını ve 13'ü acil durum müdahalesinde yer alan yardım çalışanı olmak üzere toplam 131 kişiyle mülakatlar gerçekleştirdi. Araştırmacılar, geniş bir çeşitlilikte engellilikleri bulunan 10'u kadın, 15'i erkek ve dokuzu çocuk olmak üzere toplamda 34 yerinden edilmiş engelli kişinin içinde buldukları özel durumlarını inceleyerek, depremlerin bu kişilerin neredeyse tamamının insan haklarına erişimlerini ve bu haklardan eşit olarak yararlanmalarını ne şekilde etkilediğini belgeledi. Araştırmacılar ayrıca aralarında Abdallar, Aleviler, Hristiyanlar, Kürtler ve Türkmenlerin de bulunduğu farklı topluluklara mensup Suriyeli mülteciler ve Türkiye vatandaşlarıyla da mülakatlar gerçekleştirdi.

Uluslararası Af Örgütü tarafından depremlerden en çok etkilenen dört ilde ziyaret edilen 21 depremzede barınma yerinin hiçbirinde engelli kişiler için erişilebilir olan tek bir tuvalet ya da banyo dahi yoktu ve yardım çalışanları bu durumun diğer yerlerde de benzer olduğunu söylediler. Yine tuvalet ve banyolarda rampa erişimi bulunmadığı gibi, hareket kısıtlılığı olan kişilerin bunları kullanmalarını sağlayacak tutma yeri, ip ya da iskemle de yoktu. İncelenen vakaların neredeyse tamamında, hareket kısıtlılığı olan kişiler tuvalete gidebilmek için ya aile fertlerine bel bağlamak ya da yetişkin alt bezi kullanmak zorunda kalmıştı. Yine birçoğu için tek seçenek çadırlarının içinde yıkanmak ya da haftalarca yıkanmamaktı. Bu gibi barınma koşulları, kişilerin öz bakımlarını gerçekleştirmede eşit kabiliyete sahip olmalarını etkiliyor ve engelli kişilerin özerklik ve mahremiyet haklarının yanı sıra insan onuruna yakışır bir hayat sürme, hijyen, sağlık, eşitlik ve ayrımcılığa uğramama haklarını da baltalıyor.

Bağımsızlığın ve mahremiyetin kaybı ve mahrem ihtiyaçlar için başkalarına bel bağlamak zorunda kalmak, birçok engelli kişide huzursuzluk ve sıkıntılara yol açmıştı. Sol bacağı ile sağ ayağının bir kısmı depremden önce diyabet nedeniyle ampüte edilen ve Kahramanmaraş'taki bir çadır kampında kalan 48 yaşındaki Suriyeli bir mülteci, kamptaki tuvaletlere erişiminin olmadığını ve yakınlarının yardımıyla lazımlıklı bir iskemle kullanmak durumunda kaldığını şöyle anlattı: "Her kullandığımda lazımlığı boşaltıp yıkamak zorundalar. Bu beni çok rahatsız ediyor. Herkesin biraz da olsa mahremiyete ve haysiyete ihtiyacı var ama bu koşullarda bu çok zor."

Depremlerden etkilenen bölgelerde yaşayan çok sayıda yerinden edilen kişi yardımlara bağımlı hale gelse de, bu durum engelliler bağlamında çok daha belirgindi. Örneğin serebral palsi ve zihinsel engelli olan 33 yaşındaki bir erkek, depremden önce evde, annesinin yardımıyla tuvaleti kullanabiliyordu. Ancak, annesi, Gaziantep'teki evlerinin yıkılmasından ardından oğlu için eldeki tek seçeneğin alt bezi kullanmak olduğunu anlattı.

Uluslararası Af Örgütü, bu koşullara ilaveten, yerinden edilen depremedeler için kurulan kamplardaki gıda, su ve gıda dışı yardım malzemelerinin dağıtımında da engellilerin haklarının ve kendilerine has gereksinimlerinin yeterince göz önünde bulundurulmadığını teşhis etti. Zira engelli kişiler gıda, su ve diğer temel yardım malzemelerini alabilmek için ekseriyetle dağıtım noktalarına gitmek zorundalardı; ancak hareket kolaylığı varsayımına dayanan bu model, farklı şekillerde engelliliği olan kişileri, bu yardımları alabilmek için kendilerine bakım veren kişilere bağımlı hale getiriyordu. Acil durum müdahalesi de bu şekliyle, insani yardım ilkeleri olan kapsayıcılık ve ayrımcılık gözetmemenin gerisine düşüyordu. Engelli hakları savunucuları, uzunca bir süredir hareket kısıtlılığı olan kişilerin haklarına saygı gösterilmesinin ve yardımların bu kişilere de eşit bir şekilde ulaştırılmasının güvence altına alınması için kapıdan kapağa teslim şeklinde bir yardım modelini tavsiye ediyorlar.

Afet nedeniyle yerinden edilmenin engelli kişiler ile aileleri üzerinde yarattığı orantısız etki birçok başka açıdan da kendisini gösteriyordu. Bilhassa bir kamp ortamında yaşamak psikososyal ya da zihinsel engelliliği olan kişiler ve onların aileleri için son derece zor ve hatta bazı durumlarda imkansızdı. Örneğin en az iki aile, Uluslararası Af Örgütü'ne, diğer kamp sakinlerinin, engelli çocuklarının davranışlarına müsamaha göstermemeleri nedeniyle daha önce barındıkları kamplardan ayrılmak zorunda kaldıklarını ifade etti. Ailelerin hâlâ kamplarda kalmaya devam edebildiği diğer vakalarda ise aile üyeleri, bu durumun zihinsel engelli yakınları ve kendileri için sıkıntılara neden olduğunu söyledi.

Hükümet yetkilileri defalarca engelli kişilere ve ailelerine, genel itibarıyla daha yüksek bir standarda sahip olan ve çoğu zaman kendi tuvalet ve banyosu olan konteyner kamplarda barınma için öncelik verileceğini ifade etti. Hükümet, engellileri erişilebilir orta ve uzun vadeli konutlara nakletme vaatlerinin eyleme dönüşmesini ve bu kişilerin ihtiyaçları temelinde bireysel olarak uyarlanmış çözümlerin göz önünde bulundurulmasını ivedilikle sağlamalıdır.

Hem müdahalede yer alan devlet kuruluşlarının hem de diğer insani yardım aktörlerinin yaş, toplumsal cinsiyet ve engelliliğe göre ayrıştırılmış veri toplama ve bu verileri analiz etmedeki yetersiz çabaları, halen devam eden deprem acil durum müdahalesi bağlamında engelli kişilerin hakları ile ihtiyaçlarının yeterli olarak dikkate alınmamasının arkasında yatan temel nedenlerden birini oluşturdu. Bu tür veriler, yaşlılar ve engellilerin görünmez kılınmaması ve engelliler ile ailelerinin gereksinimleri ve karşılaştıkları zorlukların insani yardım müdahalesi kapsamında ele alınması için elzemdir. Bu ziyadesiyle zorlu ortamda dahi kapsayıcı bir verinin toplanması son derece önemli olduğundan, bu görev devlet kurumları ile diğer insani yardım aktörleri tarafından bir öncelik olarak ele alınmalı, donörlerce de bir şart olarak talep edilmelidir.

Engelliler, tüm bunlara ilaveten kaliteli protezler ve tekerlekli sandalye gibi yardımcı araçlara erişimde de zorlanıyordu. Bu durum ise birçoğunun barındıkları yerlerde mahsur kalmalarına neden olmuştu. Örneğin, Kahramanmaraş'ta bir mahallede yerinden edilen depremedelerin barındığı bir yerde, hareket kısıtlılığı olan 80 yaşındaki babasıyla birlikte yaşayan 37 yaşındaki fiziksel engelli bir kadın, tekerlekli sandalyesini, babasının ayrı bir sandalyesi olmadığı için onunla paylaşmak durumunda kalmıştı. Tekerlekli sandalyelerin onları kullanan kişilerin ihtiyaçlarına uygun olarak kullanılmalı gerekiyor ve aksi takdirde bu sandalyeler daha fazla zarara sebebiyet verebiliyor. Görüşülen bu kişi, aynı zamanda, zorlu yerinden edilme koşullarında yaşamını onurlu bir biçimde sürdürebilmesi için yeterli kalitede bir tekerlekli sandalyeye ihtiyaç duyduğunu da ifade etti.

Kurumların yıkılması ya da hasar görmesi veyahut buralarda çalışan personelin hayatını kaybetmesi, yaralanması ya da yerinden edilmesi nedeniyle rehabilitasyon hizmetleri gibi uzmanlaşmış bakım gerektiren hizmetlerde de büyük çapta aksamalar yaşandı. Hükümet ve donörler, yeniden imar çabalarında bu tesislere öncelik verilmesini sağlamalıdır. Bu, özellikle de depremlerin var olan durumu kötüleştirdiği ve hükümetin tahminlerine göre yaralananların %70'inin engelli olarak yaşayacağı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda daha da büyük bir önem kazanıyor.

Dünya Sağlık Örgütü tarafından kaydedildiği üzere ruhsal sağlık, depremde etkilenen bölgelerde öncelikli bir mesele olup, mevcut ve gelişmekte olan koşulların ele alınması için ilgili hizmetlerin sunumuna yönelik çabaların ciddi bir biçimde artırılması gerekiyor. Kahramanmaraş dışındaki bir mahalledeki bir kampta, üç çocuğuyla birlikte yaşayan 35 yaşındaki Melek, depremde beri beş yaşındaki kızının uykusunda konuşmak da dahil olmak üzere gösterdiği sıkıntı belirtilerini şöyle anlattı: “Bazen onu tuvalete götürmek için uyandırdığımda bana ilk sorduğu şey ‘deprem mi oldu?’ oluyor.” Etkili bir ruhsal sağlık hizmeti temininin planlanması da uzun vadeli ihtiyaçlarda dikkate alınmalıdır.

Engelli kişilerin yakınları da, yerlerinden edilen depremzedelerin kaldıkları yerlerdeki barınma ve hijyen koşullarının, engellilerin kendi öz bakımlarını gerçekleştirebilme kabiliyetlerini büyük ölçüde kısıtlaması nedeniyle artan talepler ve zorluklarla karşı karşıya kaldılar. Uluslararası Af Örgütü'nün incelediği vakaların büyük bir çoğunluğunda, bakım veren kişiler, artık engelli yakınlarına gerekli desteği vermeye çalışırken çok daha fazla zaman ve çaba sarf etmek durumunda kaldıklarını söyledi. Görüşülen kişilerden bir bölümü ise yakınlarına gereken rahatlığı sağlayamadıkları için duydukları üzüntü ve hayal kırıklığıyla başa çıkmakta zorlandıklarını anlattı.

Annesini depremde kaybeden 18 yaşındaki Suriyeli mülteci bir genç, lise öğrencisiyken bir gecede depremde bacağına kaybeden 13 yaşındaki kız kardeşine bakmak zorunda kalan, annesiz biri haline geldiğini şöyle anlattı: “Bazen bu bir kâbus diyorum ama sonra gerçek olduğunu anlıyorum.” Büyük çoğunluğu kadın olan bakım veren kişilerin haklarının ve ihtiyaçlarının tanınmasını ve onlara destek ve eğitim verilmesi için gereken kaynakların tahsis edilmesini sağlayacak tedbirler alınmalıdır.

Türkiye, BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmeye (EHS) taraftır ve dolayısıyla da Türkiye hükümeti, engelli kişilerin tamamının tüm insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını sağlayacak, bu hak ve özgürlükleri geliştirip koruyacak ve engellilerin insanlık onurlarına saygıyı güçlendirecek tedbirleri almakla yükümlüdür. Böylesi bir ölçekteki insani acil durum nedeniyle etkilenen milyonlarca insana yardım ve barınma imkanı sağlama ödevi zorlukları beraberinde getiriyor olsa da engellilerin haklarının ve ihtiyaçlarının bir kenara atılmamasını sağlamak için daha fazla çaba gösterilmesi mümkündür ve gösterilmelidir. Uluslararası Af Örgütü, 6 Nisan 2023 tarihinde Türkiye hükümetine bir mektup yazarak, bu rapordaki bulgularının bir özetini sundu ve konu hakkında bilgi talebinde bulundu. Ancak bu raporun yayımlandığı tarih itibarıyla bir yanıt verilmemişti.

Türkiye hükümeti ve insani yardım kuruluşları ile örgütleri, insani müdahalenin daha kapsayıcı olmasını sağlamalıdır. Acil durum safhasında da dahil olmak üzere engelli kişilerin hakları göz önünde bulundurulmalı ve her türlü müdahalenin en başından itibaren bu doğrultuda hareket edilmelidir. Yerinden edilen depremzedeler için mevcut ve ileride inşa edilecek yerler ile yardım dağıtım yöntemleri, erişilebilirlik standartlarıyla uyumlu hale getirilmelidir. Uluslararası donörler de müdahale için daha fazla miktarda finansman sağlamalı ve yardım kuruluşlarıyla birlikte, yardımın tasarımında ve değerlendirilmesinde kapsayıcı olmalıdır.

Depremlerden yaralı kurtulanların yüzde 70 kadarının bir engelliliğe sahip olacağını tahmin edildiği gerçeği düşünülürse, krizin ve ihtiyaçların boyutu son derece çarpıcıdır. Tüm yeniden imar planlarında engelli kişilerin hakları ve gereksinimleri hesaba katılmalıdır. Engelliler, dünya genelindeki acil durumlarda hep ötekileştirildiler. Hükümetler ve insani yardım aktörleri, son yıllarda birçok kez engellilerin insani yardım faaliyetlerine daha fazla dahil edilmeleri yönünde taahhütlerde bulunmuş ve Türkiye’de yaşanan depremler gibi krizler, ölçeği ne olursa olsun, istisna teşkil etmez.

Türkiye'nin güneyinde meydana gelen depremler 3 milyon 300 bin kişiyi yerinden etti. Yerinden edilen depremzedeler, yukarıda solda görülen Samandağ'daki gibi resmi kamplar ve Adıyaman'da sağda görülen gibi gayri resmi yerler dahil olmak üzere çeşitli alanlarda barınıyor. © Uluslararası Af Örgütü

2. METODOLOJİ

Bu rapor, Şubat 2023'te Türkiye'de meydana gelen depremlerin engelliler üzerindeki etkisine odaklanıyor. En fazla risk altında bulunan gruplardan biri olan engelliler, uzun bir süredir acil durumlarda göz ardı ediliyorlar. Her ne kadar geçtiğimiz yıllar içinde engellilerin haklarının daha iyi tanınması ve bu haklara yanıt verilmesine ilişkin artan çabalar gözlemlense de, insani yardım raporları ile Uluslararası Af Örgütü tarafından gerçekleştirilen bu araştırma, bu krizde de engellilerin ihmal edilmeye devam edildiğini ortaya koyuyor.

Bu rapor, Mart 2023 ile Nisan 2023 arasında gerçekleştirilen araştırmaya dayanmaktadır. Uluslararası Af Örgütü'nden üç araştırmacı bu kapsamda, Türkiye'nin güneyinde meydana gelen depremlerde hayatta kalan onlarca kişiyle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirdi ve yaşanan bu felaketten en çok etkilenen iller olan Adıyaman, Gaziantep, Hatay ve Kahramanmaraş illerindeki farklı yerlere ziyaretlerde bulundu.

Uluslararası Af Örgütü, 19'u engelli, 26'sı engelli yakını ve 13'ü de acil durum müdahalesinde yer alan yardım çalışanı olmak üzere toplam 131 kişiyle görüştü. Görüşmelerde deprem nedeniyle yerlerinden edilen 34 engelli kişinin içinde buldukları durum incelendi ve depremlerin, bu kişilerin neredeyse tamamının insan haklarına erişimini ve bu haklardan eşit bir şekilde yararlanmalarını nasıl etkilediği belgelendi.

İncelenen bu vakalardaki engellilerden dokuzu çocuk (8 ila 17 yaş), 15'i erkek (20 ila 85 yaş) ve 10'u ise kadındı (22 ila 93 yaş).¹ Bu kişilere, depremedelerin barındığı resmi ve gayri resmi yerlere gerçekleştirilen saha ziyaretleri esnasında ve insani yardım çalışanları vasıtasıyla ulaşıldı. Uluslararası Af Örgütü, mümkün olan her durumda engelli kişilerle doğrudan görüştü. Bu kişilerden dördü çocuk (11 ila 17 yaş), sekizi erkek (32 ila 85 yaş) ve yedisi kadındı (32 ila 93 yaş). Sözlü iletişimin mümkün olmadığı ya da başkaca sebeplerle iletişim kurmanın güç olduğu ve dolayısıyla da kişilerle doğrudan görüşmenin mümkün olmadığı durumlarda ise Uluslararası Af Örgütü bu kişilerin durumunu bilen yakınlarıyla görüştü. Görüşülen yardım görevlileri arasında Türkiye merkezli iki örgütten ve engelli hakları üzerine çalışan uluslararası bir kuruluşun personel yer alıyordu.

Araştırmacılar Abdal, Alevi, Hristiyan, Kürt ve Türkmen de dahil olmak üzere farklı topluluklara mensup Türkiye vatandaşları ile Suriyeli mültecilerle görüşmeler gerçekleştirdi.

Araştırmacılar ayrıca, çok çeşitli engellere sahip kişilerin durumlarını da inceledi. Bu kişiler arasında, depremler sırasında meydana gelen yaralanmalar neticesinde edinilen engellilik de dahil olmak üzere fiziksel engelli kişiler ile psikososyal, zihinsel ve duyuşsal engelli kişiler yer alıyordu. Engellilik ve yaşlanma arasında kesişim de dikkate alınarak, dördü erkek, üçü kadın olmak üzere yedi yaşlı engelli kişinin durumları da incelenen vakalar arasında yer aldı.²

Görüşmeler, çevirmen desteğiyle Türkçe ve Arapça dillerinde gerçekleştirildi. İnsani yardım çalışanlarıyla yapılan görüşmeler ise ağırlıklı olarak İngilizce yapıldı. Odak grup ortamında gerçekleştirilen iki istisna dışında tüm görüşmeler, mahremiyete önem verilerek bire bir yapıldı. Görüşmelerde zaman zaman kişinin ya da ailesinin talebi üzerine aile fertleri de hazır bulundu. Yerinden edilen depremedelerin barındıkları kamplarda tam bir mahremiyetin sağlanması güç olsa da, araştırmacılar, engelli kişiler ve onların aileleriyle gerçekleştirilen görüşmelerin, insani yardım çalışanları ya da kamp amirlerinin bulunduğu ortamlarda yapılmamasını sağladı.

Görüşülen kişilere hiçbir teşvik vaat edilmedi ya da sunulmadı. Uluslararası Af Örgütü, görüşülen kişileri araştırmanın mahiyeti ve amacının yanı sıra edinilen bilgilerin nasıl kullanılacağı konusunda da bilgilendirdi

¹ Uluslararası Af Örgütü, uluslararası hukuka uygun olarak "çocuk" terimini 18 yaşın altındaki kişiler için kullanmaktadır.

² Bu dört erkek sırasıyla 58, 68, 80 ve 85 yaşında; iki kadın ise 73 ve 93 yaşındaydı. Uluslararası hukukta "yaşlı" teriminin bir tanımı bulunmamaktadır. Bu terim, genellikle 60 yaş ve üzerindeki kişileri ifade etmek için kullanılmaktadır. Uluslararası Af Örgütü, keyfi bir asgari sınır yerine, kişilerin öz tanımlarını dikkate alan bağlama uygun bir yaklaşımı tercih etmektedir.

ve bu kişilerin sözlü onamları alındı. Görüşülen kişilere görüşmeyi diledikleri zaman sonlandırabilecekleri ve belli sorulara cevap vermemeyi seçmekte özgür oldukları bilgisi de verildi.

Uluslararası Af Örgütü, bu raporda görüşülen bazı kişilerin isimlerine, kendilerinden alınan bilgilendirilmiş onaya istinaden yer verdi. Diğer kişiler ise genellikle mahremiyete ilişkin duydukları kaygıdan ötürü ya da hükümeti eleştiriyor gibi görünmemek adına isimlerinin gizli kalması şartıyla konuştu. Bu kişilerin isimleri ve diğer tanımlayıcı bilgileri saklı tutuldu.

Uluslararası Af Örgütü, 6 Nisan 2023 tarihinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı Derya Yanık ve Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'na (AFAD) birer mektup yazarak, hareket kısıtlılığı olan yaşlılar da dahil olmak üzere yerlerinden edilen depremzede engellilerin içinde buldukları duruma ilişkin bulgularının bir özetini sundu ve insani müdahale hakkında bilgi talep etti. Bu raporun yayımlandığı tarih itibarıyla Uluslararası Af Örgütü'ne herhangi bir yanıt verilmemişti.

Hatay'ın Defne ilçesinde enkaz halinde bir bina. Uluslararası Af Örgütü araştırmacıları, depremlerden en ağır etkilenen illerden biri olan Hatay'da meydana gelen hasarı ve yerinden edilme koşullarını inceledi. © Uluslararası Af Örgütü

3. ARKA PLAN

6 ve 20 Şubat 2023 tarihleri arasında Türkiye'nin güneyindeki 11 ilde bir dizi deprem meydana geldi. 6 Şubat'ta Kahramanmaraş'ta yaşanan ve Richter ölçeğiyle 7,7 ve 7,6 büyüklüğünde olan depremlerle başlayan bu dizi, 20 Şubat'ta Hatay'da yaşanan 6,4 büyüklüğündeki deprem başta olmak üzere takip eden gün ve haftalarda farklı şiddetlerde başkaca sarsıntılarla devam etti.³

SAHADAKİ DURUM

Depremlerin neden olduğu yıkımın boyutu hem vahameti hem de etkilediği coğrafyanın büyüklüğü bakımından son derece ağırdı. 50 binden fazla kişi hayatını kaybederken, 100 binden fazlası da yaralandı ve bu kişilerden birçoğu uzuvlarını kaybetti, diğerleri ise hayatlarının seyrini değiştirecek yaralanmalara maruz kaldı.⁴ 3 milyon 300 bin civarında kişi de yerlerinden edildi ve bu kişilerden 2 milyon 300 bini halen çadır kamplarda ve konteynerlerden oluşan yerleşim yerlerinde barınıyor.⁵

Hayatını kaybeden, yaralanan ve yerinden edilenler arasında birçok sağlık ve bakım çalışanı da vardı ve bu büyük felakette, çok sayıda engelli kişi için de dahil olmak üzere hizmetlerine şiddetle ihtiyaç duyulan sağlık kuruluşları ve diğer kamu binaları da yıkıldı veya hasar gördü.

Bu hizmetlerin artık olmaması ya da aksamaması, depremlerden kaynaklanan zorluk ve ihtiyaçların giderek arttığı bir dönemde daha da ağır bir duruma işaret ediyor. Nitekim Türkiye hükümeti ile BM'nin ortak değerlendirmesine göre "depremlerden yaralı olarak kurtulan kişilerin yaklaşık yüzde 70'inin engelli olması bekleniyor."⁶

Ancak öte yandan, devam eden acil durum müdahalesi kapsamında, engelli kişilerin ihtiyaçlarının ve karşı karşıya kaldıkları zorlukların kapsamlı ve doğru bir biçimde değerlendirilmesi için gereken ayrıştırılmış verinin toplanması ve analiz edilmesi için yeterli çabanın gösterilmediğine dair endişeler bulunuyor. Aralarında engellilere destek verilmesine odaklı iki kişinin de olduğu acil durum müdahalesinde yer alan bazı yardım görevlileri, Uluslararası Af Örgütü'ne, depremlerin üzerinden bir aydan fazla bir süre geçmesine rağmen, engelli kişilerin haklarına ilişkin bir değerlendirmede bulunma ve bu konuda yeterli yanıt verme kabiliyetinin, yaş, cinsiyet ve engellilik durumuna göre tasnif edilmiş veri eksikliği nedeniyle sekteye uğradığını ifade etti.⁷ Bu kişiler, ilaveten, bu tür verilerin sistematik olarak toplanmadığını ve bu verileri toplayacak bir mekanizmanın da bulunmadığını belirtti.⁸

İnsani yardım müdahalesi, Türkiye hükümeti öncülüğünde ve esas olarak Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ve valilikler üzerinden yürütülüyor. Bu kuruluşlara Türk Kızılay ile yerel ve uluslararası kurum ve ajanslar da eşlik ediyor. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ise engelli kişiler de dahil olmak üzere risk altındaki gruplara yönelik koruma ve psikososyal hizmetler sağlıyor.⁹

³ Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), "Hatay'da Meydana Gelen 6.4 Büyüklüğündeki Deprem Hk. Basın Bülteni-1", 20 Şubat 2023, bit.ly/3mqgubz; AFAD, "Kahramanmaraş'ta Meydana Gelen Deprem Hakkında Basın Bülteni", 3 Mart 2023, bit.ly/41c48jG. AFAD, Nisan ayında depremlerde meydana gelen hasar nedeniyle afet bölgesine altı il daha eklemiştir. Örnek olarak bkz. BM İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (OCHA), "Türkiye: 2023 Depremleri Durum Raporu, No. 13, 6 Nisan 2023 itibarıyla", 6 Nisan 2023, bit.ly/3ZUK7wF

⁴ Türkiye, *Türkiye Deprem Toparlanma ve Yeniden İmar Değerlendirilmesi*, Mart 2023, bit.ly/3o23hUh

⁵ BM Kalkınma Programı (BMKP), Türkiye'deki 2023 Depremleri Sonrasında Toparlanma ve Yeniden İmar: BMKP Teklifi ve Önerilen Projeler", 27 Mart 2023, bit.ly/3MufYBs

⁶ BMKP, *Türkiye'deki 2023 Depremleri Sonrasında Toparlanma ve Yeniden İmar (bir önceki dipnot)*.

⁷ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler, Gaziantep, 11 ve 16 Mart 2023; Sesli arama yoluyla gerçekleştirilen görüşmeler, 6 Nisan 2023.

⁸ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler, Gaziantep, 11 ve 16 Mart 2023; Sesi arama yoluyla gerçekleştirilen görüşmeler, 6 Nisan 2023.

⁹ BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), "Türkiye-BMMYK: Deprem Acil Müdahalesi- 05.04.23", 5 Nisan 2023, bit.ly/3KQl8oX.

Depremi ardından yürütülen çalışmalara engelliliğin de dahil edilmesine yönelik olarak 28 Şubat 2023 tarihinde Uluslararası Göç Örgütü (IOM) ve Relief International (RI) öncülüğünde Türkiye’de kurulan bir mekanizma olan Engelli Katılımı Görev Ekibi (DITT) tarafından yayımlanan teknik rehber, BM Kuruluşlar Arası Daimi Komite’nin (IASC) Engelli Kişilerin İnsani Yardım Faaliyetlerine Dahil Edilmelerine İlişkin Rehber İlkeleri ile BM Engelli Kişilerin Kapsanması Stratejisini yansıtabilecek şekilde kapsayıcı ve ayrıştırmış veri toplanmasını tavsiye ediyor.¹⁰ Müdahalede yer alan tüm aktörlerin faaliyetlerine yön vermesi gereken IASC Rehber İlkeleri, verilerin ayrıştırılmasını; engelli kişilerin anlamlı katılımlarının teşvik edilmesi, engellerin kaldırılması ve bu kişilerin kendi kapasitelerini geliştirmelerinin desteklenmesi ve engelli kişilerin içerilmesinin güvence altına alınmasında “dört esas eylemden” biri olarak tanımlıyor.¹¹

Ancak, Uluslararası Af Örgütü’nün yürüttüğü bu araştırma, Nisan 2023 ortası itibarıyla, engelli kişiler hakkında böylesi bir verinin mevcut olmadığını ve ister yerinden edilen depremzedelerin barındığı kamplar isterse de diğer gayri resmi yerler olsun, acil durum müdahalesi bağlamında bu tür bir verinin sistematik olarak toplanması için henüz bir mekanizmanın tesis edilmediğini ortaya koyuyor. İnsani yardım müdahalesi, ilerleyen bölümlerde ayrıntılarıyla yer vereceği üzere, engellerin yeterli düzeyde ortadan kaldırılması yoluyla da dahil olmak üzere kapsayıcılığın güvence altına alınması için gereken diğer temel eylemler bakımından oldukça geride kalmış görünüyor.

12 Mart 2023 tarihinde Uluslararası Af Örgütü araştırmacılarının gözünden Kahramanmaraş’ta yaşanan yıkım. Şubat 2023’te Türkiye’nin güneyinde yaşanan ve ülkenin modern tarihindeki en büyük depremler olan bu depremler, toplulukları derin bir yıkıma uğrattı. © Uluslararası Af Örgütü

TÜRKİYE’NİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Türkiye, BM Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşmeye (EHS) taraftır ve dolayısıyla da Türkiye hükümeti, engelli kişilerin tamamının tüm insan hakları ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını sağlayacak, bu hak ve özgürlükleri geliştirip koruyacak ve insanlık onurlarına saygıyı güçlendirecek tedbirleri almakla yükümlüdür.¹² Ancak depremlerden önce bile, kısıtlı hareket kabiliyetine sahip yaşlılar da dahil olmak üzere Türkiye’deki engelli kişiler dışlanmanın yanı sıra Türkiye yetkililerinin, insan haklarını ve topluma

¹⁰ BM Kurumlar Arası Koordinasyon- Türkiye Engelli Katılımı Görev Ekibi, “Acil Durumlarda Engelli Kişilerin Kapsanması İçin Sektörel Teknik Rehber” (Deprem sonrası müdahale çalışmaları- Şubat 2023”, 28 Şubat 2023, bit.ly/3Ktzn1; BM Kuruluşlar Arası Daimi Komite (IASC), Engelli Kişilerin İnsani Yardım Faaliyetlerine Dahil Edilmelerine İlişkin Rehber İlkeleri, Temmuz 2019, bit.ly/3GzUE9R; BM, BM Engelli Kişilerin Kapsanmasına Yönelik Strateji (UNDIS), 2019, bit.ly/400BEIk.

¹¹ IASC, Engelli Kişilerin İnsani Yardım Faaliyetlerine Dahil Edilmelerine İlişkin Rehber İlkeleri (bir önceki dipnot).

¹² Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin (EHS) 11’inci maddesi özellikle “silahlı çatışma halleri, acil insani durumlar ve doğal afetler dahil olmak üzere risk durumlarında engellilerin korunması ve güvenliklerinin sağlanması için gerekli tüm tedbirlerin” alınması ihtiyacını ele almaktadır. Bkz. EHS, Madde 11.

diğer kişilerle eşit bir şekilde tam ve etkin katılımlarını engelleyici politika ve uygulamaları ile karşı karşıya bulunuyordu.¹³

BM Engelli Kişilerin Hakları Komitesi, Ekim 2019 tarihli nihai gözlemlerinde Türkiye'nin EHS'ye taraf bir devlet olarak sahip olduğu yükümlülükleriyle bağdaşmayan bazı uygulamalarıyla ilgili endişelerini dile getirmişti. Komite, bilhassa "afet riskinin azaltılmasına yönelik tedbirlerin kapsayıcılığını ve erişilebilirliğini güvence altına alan kapsamlı bir strateji ve eylem planının olmamasından" ötürü endişelerini ifade etmişti. Komite ayrıca "taraf devletin silahlı çatışmalar, insani acil durumlar ve doğal afetlerde engelli kişilerin karşılaşacakları belli riskleri tespit edip ele almasını sağlayacak periyodik risk değerlendirmeleri ve ayrıştırılmış verinin eksikliğinden" ötürü de endişe duyduğunu kaydetmişti.¹⁴

Komite, bu hususlara ilaveten "erişilebilirliğe ilişkin strateji ve ulusal eylem planı dahilindeki alanlarda güncel ve şeffaf bilginin yokluğu ve bu alanlarda kaydedilmiş bir ilerlemenin olmayışı"¹⁵ ve "engelli kişilerin haklarına ilişkin ulusal eylem planı ve strateji belgesinin kabulü hususunda kaydedilen ilerlemeler ile karar alma süreçleri zarfında çeşitli engelli örgütleriyle istişarede bulunulması ve onların dahline yönelik sürekli ve resmi bir mekanizma hakkında sınırlı bilgi olmasından"¹⁶ dolayı da kaygılarını belirtmişti.

Türkiye, EHS'nin yanı sıra, engelli kişiler için "toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve katılma hakkının etkin bir biçimde kullanılmasını sağlama"¹⁷ gibi korumaları barındıran bağlayıcı düzenlemeleri kabul etmiş Avrupa Sosyal Şartı'nı da onaylamıştır. Avrupa Sosyal Komitesi, 2020 yılı nihai değerlendirmelerinde, Türkiye'nin Şartın engelli kişilerin haklarıyla ilgili olan bazı hükümlerine uyum sağlamadığı bazı durumları tespit etmiştir. Tespit edilen bu hususlar arasında "barınma, ulaşım, iletişim ve kültürel ve boş zaman etkinlikleri alanlarını kapsayan ayrımcılık gözetmeme mevzuatının kabul edilmemiş olması"¹⁸ da yer alıyor.

Türkiye yetkilileri, bu itibarla ve uluslararası ortakların da desteğiyle, depremlerin ardından yeterli ve kapsayıcı bir müdahalenin gerçekleştirilebilmesinin güvence altına alınmasını sağlamak için, engelli kişilerin ihtiyaçları ve karşılaştıkları zorluklar hakkındaki belirgin bilgi eksikliğini gidermek için acilen somut adımlar atmalıdır. BM, Şubat ayının ortalarında Türkiye'deki deprem müdahalesi finansmanına yardımcı olmak amacıyla 1 milyar ABD doları tutarında bir destek çağrısında bulundu;¹⁹ ancak Nisan ayının ortası itibarıyla, insani yardım müdahalesini destekleyecek yollardan biri olan bu çağrıya %30'dan daha az bir fon sağlanmıştı.²⁰

¹³ Örneğin bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), *Asalya/Türkiye*, Başvuru No. 43875/09, Karar, 15 April 2014, bit.ly/43Vq7NU; AİHM, *Bayram/Türkiye*, ECHR 047 (2020), Komite Kararı, 4 Şubat 2020, bit.ly/43EB9Hf; AİHM, *Cam/Türkiye*, Başvuru No. 51500/08, Karar, 23 Şubat 2016, bit.ly/3ojiYGB; AİHM, *Enver Sahin/Türkiye*, Başvuru No. 23065/12, Karar, 30 Ocak 2018, bit.ly/3Ukou1i.

¹⁴ BM Engelli Kişilerin Hakları Komitesi (EHK), Türkiye'nin ilk raporuna ilişkin nihai gözlemler, 1 Ekim 2019, BM Belge No: CRPD/C/TUR/CO/1, para. 23.

¹⁵ EHK, Türkiye'nin ilk raporuna ilişkin nihai gözlemler (bir önceki dipnot), para. 7.

¹⁶ EHK, Türkiye'nin ilk raporuna ilişkin nihai gözlemler (yukarıdaki dipnot), para. 9.

¹⁷ Avrupa Sosyal Şartı (Gözden Geçirilmiş), Madde 15. Ancak, Türkiye toplu şikayet usulünü kabul etmemiştir ve Uluslararası Af Örgütü, Türkiye'ye bu yönde adım atma çağrısında bulunmaktadır. Türkiye aynı zamanda Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde de ilgili yükümlülüklerle sahip olup; burada özellikle önem taşıyan, AİHM tarafından Türkiye'ye karşı açılan davalarda engelli kişiler lehine karar verirken atıfta bulunulan aşağılayıcı muamele ve ayrımcılık yasağıdır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Madde 3 ve Madde 14. Ayrıca bkz. 13. dipnot.

¹⁸ Avrupa Konseyi, Türkiye ve Avrupa Sosyal Şartı, bit.ly/3Uuoq0l, s. 3.

¹⁹ BM Türkiye, "Birleşmiş Milletler Türkiye halkı için 1 milyar ABD doları tutarında insani yardım çağrısında bulundu", 16 Şubat, bit.ly/3UPZ5U4

²⁰ OCHA, "Türkiye: 2023 Deprem Durum Raporu No. 14, 13 Nisan 2023 itibarıyla", 6 Nisan 2023, bit.ly/40lbZKN. Depremlerin ardından Avrupa Komisyonu tarafından 20 Mart 2023 tarihinde düzenlenen uluslararası başışçılar konferansında, Türkiye'yi desteklemek için 6 milyar Euro tutarında hibe ve kredi taahhüdünde bulunuldu. Konferansa ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bkz. Avrupa Komisyonu, "Türkiye'de ve Suriye'deki insanlar için hep birlikte", bit.ly/3MVNC3k. Söz konusu taahhütler yerine getirilirse, bu finansmanın BM ve devlet kurumları da dahil olmak üzere farklı yollardan aktarılması mümkündür.

4. DEPREMZEDELERİN BARINDIKLARI YERLERDEKİ YETERSİZ KOŞULLAR

Uluslararası Af Örgütü, Adıyaman, Gaziantep, Hatay ve Kahramanmaraş illerindeki farklı bölgelerde yerlerinden edilen depremzedelerin barındıkları toplam 21 yeri ziyaret etti. Bir kısmı farklı tip ve kalitedeki çadırlardan oluşan kamplar, diğerleri ise barınma birimi olarak kullanılan konteynerlerden oluşan bu yerlerdeki koşullar birbirinden farklıydı.²¹ Ancak devlete bağlı resmi kurumlar ve diğer insani yardım aktörleri tarafından kurulan daha resmi kamplarda dahi, kısıtlı hareket kabiliyetine sahip yaşlıların da aralarında bulunduğu engelli kişilerin içinde bulunduğu durum, müdahalede eksiklikler olduğunu ve ayrımcılık gözetmeme ile kapsayıcılığa dair insani yardım taahhütlerinin henüz yeterli bir şekilde hayata geçirilmediğini ortaya koyuyordu.²² Uluslararası Af Örgütü araştırma ekibinin gözlemleri ve gerçekleştirilen görüşmelerde ayrıntılarıyla yer verildiği üzere, engelli kişiler özel zorluklar ve ciddi erişim sorunlarıyla karşı karşıyaydı.

ERİŞİLEBİLİR OLMAYAN TUVALET VE BANYOLAR

Engelli kişiler, yerlerinden edilen depremzedelerin barındıkları yerlerdeki tuvaletlerin ve duşların kendileri için erişilebilir olmadığına dair endişelerini ifade etti. Ziyaret edilen 21 yerin tamamında tuvaletlerde rampa erişimi bulunmadığı gibi, hareket kısıtlılığı olan kişilerin bunları kullanmalarını sağlayacak tutma yeri, ip ya da iskemle de yoktu. Bu durum, bu kişilerin onurlu yaşam sürdürebilme, hijyen, sağlık, eşitlik ve ayrımcılığa

²¹ Resmi kamplardaki durum, yerinden edilen depremzedelerin kendi başlarına kurdukları eğreti brandalar ve diğer derme çatma yapılar dahil nispeten daha düşük kaliteli çadırlarda yaşadıkları gayri resmi yerleşim yerlerine kıyasla daha iyiydi.

²² Bkz. Sphere, *Sphere El Kitabı: İnsani Yardım Sözleşmesi ve İnsani Yardımda Asgari Standartlar* (Dördüncü Basım), 6 Kasım 2018, s. 29, bit.ly/2Pbu1Jl. Ayrıca bkz. Mayıs 2016 tarihindeki Dünya İnsani Yardım Zirvesi (WHS) öncesinde geliştirilen ve birçok BM kuruluşu, insani yardım örgütleri, devletler ve bağışçılar tarafından benimsenen Engelli Kişilerin İnsani Yardım Faaliyetlerine Dahil Edilmesi Şartı, humanitariancharter.org. WHS sırasında ve sonrasında, BM kuruluşları, insani yardım örgütleri ve devletler, engelli kişiler de dahil olmak üzere risk altındaki grupların içerilmesinin iyileştirilmesi için "Temel Sorumluluk 3: Kimseyi Geride Bırakmayın" şeklinde ifade edilen bir dizi taahhütte bulunmuştur. Bkz. Dünya İnsani Yardım Zirvesi (WHS), Eylem Taahhütleri, 2016, bit.ly/3UKSkM8. 2018 yılında ise insani yardım örgütlerinden oluşan bir konsorsiyum, insani müdahalenin tasarlanması ve uygulanması sırasında kapsayıcılığa ilişkin asli standartların yanı sıra koruma, sanitasyon, gıda güvenliği, barınma ve sağlık da dahil olmak üzere farklı yardım bileşenleri için özel rehberlik içeren Yaşlılar ve Engelli Kişiler İçin İnsani Yardım Kapsayıcılık Standartlarını yayınlamıştır. Bkz. Yaş ve Engellilik Kapasite Programı (ADCAP), Yaşlılar ve Engelli Kişiler İçin İnsani Yardım Kapsayıcılık Standartları, 2018, bit.ly/2TvSrRw. Son olarak, Kasım 2019'da, üç yıl süren kapsamlı istişarelerin ardından, BM ve BM dışı insani yardım ortaklarını bir araya getiren bir forum olma niteliğini taşıyan BM Kuruluşlar Arası Daimi Komite (IASC), insani yardım paydaşlarının yanı sıra engelli kişiler ve bu kişilerin kuruluşları ile birlikte ve onlar tarafından hazırlanan bu türdeki ilk rehber olan IASC Engelli Kişilerin İnsani Yardım Faaliyetlerine Dahil Edilmelerine İlişkin Rehber İlkelerini yayınlamıştır. Bu rehber ilkelerde "insani yardım aktörleri, hükümetler ve etkilenen topluluklara, insani yardım faaliyetlerini koordine etme, planlama, uygulama, izleme ve değerlendirmede yardımcı olacak, bu sayede engelli kişilerin tam ve etkin katılımları ile içerilmelerini sağlayacak ve insani yardımın tüm sektörlerindeki uygulamaları değiştirecek" belli eylemler önermektedir. IASC, "Engelli Kişilerin İnsani Yardım Faaliyetlerine Dahil Edilmelerine İlişkin Rehber İlkeleri Tanıtımı", 12 Kasım 2019, bit.ly/3mYcxbE.

maruz bırakılmama haklarını baltalıyor.²³ Uluslararası Af Örgütü'nün incelediği vakaların neredeyse tamamında, hareket kısıtlılığı olan kişiler, tuvalete ve duşa gidebilmek için aile fertlerine bel bağlamak zorundaydı ve birçoğu da çadırların içinde yıkanmak durumunda kalmıştı. Bu gibi barınma ve sanitasyon koşulları, kişilerin öz bakımlarını gerçekleştirmede eşit kabiliyette olmalarını etkiliyor ve özerklik, mahremiyet ve doğuştan gelen insan onurlarını zedeliyor.

Uluslararası Af Örgütü araştırmacılarının Mart 2023'te depremlerden en çok etkilenen dört ildeki kamplara gerçekleştirdikleri ziyaretler sırasında gözlemediği üzere, rampa erişimi, tutma yerleri, ip ya da iskemle bulunmayan ve dolayısıyla da erişilebilir olmayan tuvaletler ve duşlar. Araştırmacıların ziyaret ettiği depremzedelerin barındıkları 21 yerin hiçbirinde engelli kişiler için erişilebilir sanitasyon tesisleri yoktu ve bu durumun genel bir sorun olduğu yardım çalışanları tarafından da doğrulandı. © Uluslararası Af Örgütü

Örneğin, Uluslararası Af Örgütü'nün belgelediği vakaların birinde, Samandağ ilçesindeki bir kampta çadırda kalan ve yatağa bağımlı olan 85 yaşındaki bir erkek, ailesinin buraya taşınmasının üzerinden geçen 25 gün içinde hiç yıkanamamıştı.²⁴ Bu kişi, felç geçirmesi sonucunda durumunun kötüleşmesiyle yaklaşık yedi ay kadar önce hareket kabiliyetini kaybetmişti. Aile fertleri, Uluslararası Af Örgütü'ne, kampta dağıtılan yardım sayesinde alabildikleri ıslak mendillerle kendisinin vücudunu çadırın içinde temizlemeye çalıştıklarını söyledi.²⁵

İnsani yardım müdahalesinde görev alan kıdemli bir yardım görevlisi de erişilebilir tuvaletler ile duşlar konusunda "büyük bir eksiklik" olduğunu gördüklerini ve erişilebilir olanları sağlamaya yönelik çaba sarf ettiklerini, "ancak bu meseleyi biraz geç fark ettiklerini" aktardı.²⁶ Uluslararası Af Örgütü, engelli kişiler ile yaşlıların haklarını savunanların ifade ettiği üzere, bu tür mülahazaların acil durum safhası da dahil olmak üzere insani yardım müdahalesi bağlamalarının daha en başında entegre edilmesi görüşünü uzun bir süredir paylaşıyor.²⁷

Kamptaki tuvalet ve duşlara gidebilmek için annesi ve erkek kardeşinin yardımına ihtiyaç duyan 32 yaşındaki fiziksel engelli Nurcan, Uluslararası Af Örgütü'ne, erişilebilirlikle ilgili kısıtların gündelik yaşamının başlıca

²³ Onur hakkı uluslararası insan hakları hukukunda güvence altına alınmıştır. Örnek olarak bkz. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Başlangıç ve Madde 1 ve Madde 22. Bu hak, aynı zamanda insani yardım ilkelerinin de çekirdeğinde yer almaktadır. Bkz. Sphere, *Sphere El Kitabı: İnsani Yardım Sözleşmesi ve İnsani Yardımda Asgari Standartlar* (4. Basım), 6 Kasım 2018, s. 29, bit.ly/2PBu1Jl. Diğerlerinin yanı sıra mahremiyet ve haysiyetin korunması için hijyenik ve erişilebilir tesisler gerektiren hijyen hakkı da yeterli yaşam standardından yararlanma hakkından kaynaklanan bir hak olarak tanınmakta ve dolayısıyla da BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde (ICESCR) zımnen yer almaktadır. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (CESCR), Hijyen Hakkına İlişkin Açıklama, 19 Kasım 2010, BM Belge No: E/C.12/2010/1, para. 7. CESCR, hijyen hakkının, diğerlerinin yanı sıra sağlık hakkıyla da "bütünsel bir ilişki" içinde olduğunu belirtmiştir. Komite, 14 Sayılı Genel Yorumunda sağlık hakkını aynı zamanda "salt zamanında ve uygun sağlık hizmetlerine değil, ama aynı zamanda güvenli ve içilebilir suya ve yeterli sanitoryona erişim gibi sağlığın temel belirleyicilerine de uzanan kapsayıcı bir hak" olarak kabul etmiştir. CESCR, 14 Sayılı Genel Yorum: Erişilebilir En Yüksek Sağlık Standardından Yararlanma Hakkı (Madde 12), 11 Ağustos 2000, BM Belge No: E/C.12/2000/4, para. 11. Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin (EHS) 28'inci maddesi de ayrıca engelli kişilerin yeterli yaşam standardı hakkına "engelli olma nedeniyle ayrımcılığa uğramasızın" sahip olduklarını ifade etmektedir. Ayrıca bkz. IASC, Engelli Kişilerin İnsani Yardım Faaliyetlerine Dahil Edilmelerine İlişkin Rehber İlkeleri (yukarıdaki dipnot), s. 177-187.

²⁴ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler, Samandağ, 19 Mart 2023.

²⁵ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler, Samandağ, 19 Mart 2023.

²⁶ Sesli arama yoluyla gerçekleştirilen görüşme, 22 Mart 2023.

²⁷ Örnek olarak bkz. IASC, Engelli Kişilerin İnsani Yardım Faaliyetlerine Dahil Edilmelerine İlişkin Rehber İlkeleri (yukarıdaki dipnot), s. 167-187. Ayrıca bkz. Uluslararası Af Örgütü, "Tüm hayatım boyunca kaçtım": Myanmar'da yaşlıların çatışma ve yerinden edilme deneyimi (İndeks: ASA 16/0446/2019), 18 Haziran 2019; Uluslararası Af Örgütü, *Dişlananlar: Yemen'deki silahlı çatışmalarda engellilikle yaşamak* (İndeks: MDE 31/1383/2019), 3 Aralık 2019; Uluslararası Af Örgütü, "Kalbim acı içinde": Nijerya'nın kuzeyinde yaşlıların çatışma, yerinden edilme ve alıkonulma deneyimleri (İndeks: AFR 44/3376/2020), 8 Aralık 2020.

yönlerini ve temel haklarını nasıl etkilediğini şu şekilde anlattı:

“Burada hareket edemiyor, tuvaleti kullanamıyor, duş alamıyorum. Evdeyken daha rahattım...

İyi beslenemiyorum. Eskisi gibi yemek yersem tuvalete çıkma ihtiyacı duyacağımdan korkuyorum. Evdeyken [tek başıma] gidebiliyor, ne istersem yapabiliyordum. Ama burada yapamıyorum ...

[Evdeyken] duvardan destek alarak evin içinde hareket edebiliyordum. Mobilyaları kullanarak egzersiz de yapıyordum. Şimdi bunları [çadırda] yapamıyorum.”²⁸

Erişilebilir olmayan altyapı ve hijyen koşullarına dair duyulan endişeler, kısıtlı hareket kabiliyetine sahip kişileri, özertliklerinin büyük ölçüde azaldığı durumlara itti ve belgelenen bir vakada bir ailenin birbirinden ayrı düşmesine neden oldu. 43 yaşındaki Hatice Coşkun, Uluslararası Af Örgütü’ne, Nurdağı ilçesindeki üç katlı evlerinin çökmesi sonucu ailesinden beş kişinin hayatını kaybettiğini ve 18 yaşındaki kızının ağır yaralandığını anlattı.²⁹ Hatice’nin kızı Gaziantep’te ameliyata alınmış, sağ bacağı uyluk ve kalçasından kırılmıştı ve bu durum da platin takılmasına ve koltuk değneği kullanmasına neden olmuştu. Yedi kişilik aile, resmi bir çadır kampına taşınmadan önce bir çadıra yerleştirilmişti; ancak yaralı kızlarını iki kız kardeşiyle birlikte Ankara’daki bir akrabalarının yanına göndermek zorunda kaldılar.³⁰ Hatice, Uluslararası Af Örgütü’ne, yaralı olan kızı için kamp dışındaki yaşam şartlarının daha iyi olacağını düşünerek böyle bir kararı aldıklarını söyledikten sonra gözyaşlarına boğuldu ve tek isteğinin ailesinin yeniden bir araya gelmesi olduğunu söyledi: “Kızlarımı özlüyorum, onlar da beni özliyor. Telefonda konuşuyoruz ama tabii ki aynı değil... bu durum yüreğimi parçalıyor.”³¹

Uluslararası Af Örgütü tarafından Adıyaman şehrinde belgelenen bir vakada, evleri depremde yıkılan fiziksel engelli üç aile, yerlerinden edilen depremedelerin barındığı kamplardaki koşullar sağlıklarını tehlikeye atacağı için evi hasar görmemiş bir akrabalarının yanına sığınmıştı. Tekerlekli sandalye kullanan ve 17 yaşında olan Muhammed İbrahim isimli bir lise öğrencisinin annesi şunları söyledi:

“[Oğlumun] sindirim sistemi çalışmıyor. Karnındaki açık yara yüksek enfeksiyon riski taşıdığı için günde birkaç kere steril koşullarda boşaltılıp temizlenmesi gereken bir kolostomi torbası takmak zorunda. Evdeyken onun ihtiyaçlarına göre ayarlanmış bir banyosu vardı ve kendi kendini temiz tutabiliyor, bezini kendi değiştirebiliyor ve evin içinde tekerlekli sandalyesiyle hareket edebiliyordu. Ama buradaki ev ihtiyaçlarına göre ayarlanmış değil. Merdivenler olduğu için kendi başına dolaşamıyor ve banyoyu kullanamıyor.

Şimdilerde her şey için yardıma ihtiyaç duyuyor ve bağımsızlığını bu şekilde kaybetmek onun için zor. Yine de burada kız kardeşimin evinde kalabildiğimiz için şanslıyız çünkü diğer depremedelerin kaldığı kampta idare etmek mümkün olmazdı. Oradaki tuvalet ve banyoların durumu, onu yüksek bir enfeksiyon riskiyle karşı karşıya bırakırdı. Ama bizimki sadece geçici bir çözüm. Kız kardeşim de engelli ve ciddi sağlık sorunları var. Hepimizi barındırdığı için de evi çok kalabalık.”³²

Türkiye hükümeti ve insani yardım topluluğu, engellilerin ihtiyaçlarına yanıt verilmesi için sergiledikleri çabaları iki katına çıkarmalı ve yerlerinden edilen depremedelerin barındıkları bu yerlerdeki hijyen ve diğer tesisleri acilen erişilebilirlik standartlarına uygun hale getirmek yoluyla bu kişilerin haklarına saygı göstermeli ve bu hakların gereğini yerine getirmelidir.

Uluslararası Af Örgütü, yukarıda solda görülen Antakya’daki çadır kampı ve sağda görülen Adıyaman şehir merkezi dışındaki konteyner kamp dahil olmak üzere yerinden edilen depremedelerin barındıkları çeşitli yerleri ziyaret etti. © Uluslararası Af Örgütü

²⁸ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Antakya, 14 Mart 2023.

²⁹ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Nurdağı, 9 Mart 2023.

³⁰ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Nurdağı, 9 Mart 2023.

³¹ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Nurdağı, 9 Mart 2023.

³² Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Adıyaman, 17 Mart 2023.

EK MASRAFLAR VE YARDIMLARA BAĞIMLILIK

Aktarılan bu koşullar, bazı engelli kişiler ile ailelerini, yerinden edilme halinin damgasını vurduğu temel ihtiyaçlarını karşılamak için yardıma bağımlı hale getirdi. Örneği serebral palsi hastalığı olan ve zihinsel engelli 33 yaşındaki bir erkek, depremden önce evinde annesinin de yardımıyla tuvaleti kullanabiliyordu.³³ Nurdağı ilçesindeki evlerinin yıkılmasının ardından annesi, hemen yanında çadırlarını kurduklarını yerinden edilen depremzedelerin barındığı bir kamptan erişkin bezi topluyordu. Anne, “bizim bez alacak paramız yok” dedi.³⁴

Şeker hastalığı nedeniyle sol bacağı ile sağ ayağının bir kısmını kaybeden ve Kahramanmaraş merkezindeki bir parkta yerlerinden edilen depremzedeler için kurulan bir çadır kampına sığınan 48 yaşındaki Suriyeli bir mülteci de Uluslararası Af Örgütü'ne, kamptaki tuvaletleri kullanabilmesinin imkansız olduğunu ve ailesinin evden getirdiği bir lazımlıklı iskemleyi kullanmaktan başka bir çaresi olmadığını şöyle anlattı:

“Ortak tuvaletleri kullanamıyorum. Akrabalarım tekerlekli sandalyemden oturağa geçmem için bana yardımcı olmak ve her kullandığımda lazımlığı boşaltıp yıkamak zorunda kalıyor. Bu beni çok rahatsız ediyor. Hepimizin biraz da olsa mahremiyete ve haysiyete ihtiyacı var ama bu koşullarda bu çok zor.”³⁵

Bu kadının akrabası olan sekizinci sınıf öğrencisi 13 yaşındaki bir kız çocuk ise Uluslararası Af Örgütü'ne, 6 Şubat'ta annesini yitirdiği depremde sağ bacağına da kaybettiğini söyledi. Aynı gayri resmi çadır kampında kalıyordu ve alt bezi kullanmak ve bunları değiştirmek ve temizlenmek için ablasına ihtiyaç duyduğunu anlattı. Ablası, “Lazımlığı kullanamıyor çünkü lazımlık çok dengesiz. Düşerse bu kesik yarası için çok tehlikeli olur” dedi.³⁶ Erişebilir hijyen yerlerinin olmayışı, kamptaki yetersiz barınma koşullarını daha da ağırlaştırıyor ve amputasyondan hemen sonra enfeksiyon riskinin yüksek olduğu önemli bir dönemde çocuğun sağlığını tehdit ediyordu.

Kahramanmaraş'ta deprem nedeniyle yerinden edilen depremzedelerin kaldığı bir kampta yaşayan fiziksel engelli bir kadının kullandığı lazımlıklı iskemle, 12 Mart 2023. © Uluslararası Af Örgütü

Adıyaman'daki bir başka vakada, kansere bağlı amputasyon nedeniyle protez bacak kullanan 15 yaşındaki bir çocuğu olan bir erkek ise, ailesinin portatif tuvalet satın almak zorunda kaldığını söyledi.³⁷ Ailenin evi ağır hasarlıydı ve bu yüzden evi tahliye etmeleri gerekmişti. Aile, bir kampın yanındaki arazilerine çadır kurduklarını; ancak oğulları için erişilebilir bir tuvalete ihtiyaç duyduklarını şöyle aktardı: “İlk başta portatif tuvalet bulmaya çalıştığımızda çok zorlandık. Adıyaman'da bir tane dahi bulamadık. Komşu illere sorup soruşturduk, ama kargolar da çalışmıyordu. Ancak bir ay sonra nihayet bir tane bulabildik... Parasını kız kardeşim ödedi, ama bana ne kadar tuttuğunu söylemiyor.”³⁸ Aile, yerel bir STÖ'nün yardımıyla,

Uluslararası Af Örgütü'nün kendileriyle görüşmesinden beş gün öncesinde içinde tuvaleti olan bir konteynere yerleştirilmişti.³⁹

Antakya'daki gayri resmi bir depremzede kampında barınan ve hareket kısıtlılığı olan 73 yaşındaki Suriyeli bir mültecinin erkek kardeşi de Uluslararası Af Örgütü'ne şunları anlattı:

“Kız kardeşim için endişeliyim çünkü şimdilik, özel bir banyosu olan bir konteynerde kalabilse de burası aslında iki-üç hafta sonra dönecek olan bir akrabasına ait. O akrabamız, ailesiyle geri döndüklerinde, kalacak başkaca yerleri olmadığı için buraya ihtiyaçları olacak. İşte o zaman kız kardeşimin kalacak bir yeri olmayacak.

Kız kardeşim çadırdaki kalamaz çünkü ne ortak tuvalete ulaşabilir ne de onu kullanabilir. Bu tuvaletlerin onun gibi hareket kısıtlılığı olan birisi için kullanılabilir değil. Kız kardeşimin, aynı zamanda yürütücüyle

³³ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Nurdağı, 9 Mart 2023.

³⁴ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Nurdağı, 9 Mart 2023.

³⁵ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Kahramanmaraş, 12 Mart 2023.

³⁶ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Kahramanmaraş, 12 Mart 2023.

³⁷ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Adıyaman, 17 Mart 2023.

³⁸ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Adıyaman, 17 Mart 2023.

³⁹ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Adıyaman, 17 Mart 2023.

birkaç adım atabilmesi için düz ve engebesiz bir zemine ihtiyacı var. Her gün birazcık da olsa yürümesi çok önemli çünkü bu iyileşmesi için şart. Ama böyle bir şey çadırda mümkün değil. İnşallah yakında bir konteyner bulabiliriz.”⁴⁰

İçişleri Bakanı da dahil olmak üzere çeşitli hükümet yetkilileri, konteyner kamplara yerleştirilmede engellilere ve ailelerine öncelik verildiği yönünde açıklamalarda bulundu.⁴¹ Genellikle tek bir ailenin barınabildiği bu konteynerlerde kişisel tuvalet ve yıkanma yerleri var. Türkiye yetkilileri, Suriye’de çatışmaların başladığı 2011 yılından beri ülkenin sınır illerinde kalan Suriyeli mülteciler için de geçmişte benzer kamplar kurmuştu.

Ancak Uluslararası Af Örgütü’nün gerçekleştirdiği bu araştırma, bazı kişiler ile ailelerinin, sadece konteyner kamplara yerleştirilmek ya da kira yardımı verilmek suretiyle karşılanması mümkün olmayan özel ilgi ve düzenlemelere ihtiyaç duyduğunu ortaya koyuyor. Samandağ ilçesinde 12 yaşında bir erkek çocukla 22 yaşında bir kız çocuğu olan ve çocuklarının her ikisi de engelli olan bir kadın, Uluslararası Af Örgütü’ne çocuklarıyla birlikte günlerce önce bir arabada, daha sonra da bir çadırda kaldıktan ve ikinci çocuğu hastalandıktan sonra nihayet bir konteyner kampa yerleştirilmelerine rağmen orada kalamadıklarını şöyle anlattı:⁴² “[Çocuklarım için] yardıma ihtiyacım var... Onlara bakabilmem için ailemle birlikte olmam gerekiyor”.⁴³ Bu anne, çocuklarının babası yurt dışında çalıştığı için çocuklarının bakımını tek başına üstlenmişti. Aile şimdilerde ise konteyner kamptan ayrıлып, sahibi yurt dışında yaşayan boş bir evde kalıyordu ve görüşülen bu kişi, ailesi için en iyisinin, kamptan ziyade kendi mülklerine yerleştirilecek bir konteyner verilmesi olduğunu; bu sayede çocuklarına bakarken kendisine destek olacak akrabalarıyla bir arada olabileceğini ifade etti.⁴⁴

PSİKOSOSYAL VE ZİHİNSEL ENGELLİ KİŞİLERİN ÖZEL DURUMU

Afet nedeniyle yerinden edilmenin engelli kişiler ve aileleri üzerindeki orantsız etkisi başka veçhelerden de açıkça görülüyor. Örneğin, ruhsal sağlık sorunları yaşayanlar ve ailelerinin yanı sıra zihinsel engelli olan kişiler ve aileleri için de kamp ortamında yaşamak bilhassa zor. Nitekim en az iki aile, Uluslararası Af Örgütü’ne, diğer kamp sakinlerinin, engelli çocuklarının davranışlarına müsamaha göstermemeleri nedeniyle daha önce barındıkları kamplardan ayrılmak zorunda kaldıklarını ifade etti.

51 yaşındaki Fadime Çetin’in biri 20 yaşında ve Down sendromu olan, diğeri ise 17 yaşında ve zihinsel engelli olan iki engelli çocuğu bulunuyor ve kendisi, aynı zamanda kanser hastası ve Alzheimer olan kocasının da bakımını üstlenmiş durumda. Fadime, Uluslararası Af Örgütü’ne, Kahramanmaraş’taki üç katlı binalarının çökmesi sonucunda 21 yaşındaki oğlu, 34 yaşındaki damadı ve 11 yaşındaki yeğeninin hayatını kaybettiğini; ailesinin de enkaz altından beş gün sonra çıkarılabildiğini anlattı.⁴⁵ Fadime, 12 gün hastanede kaldıklarını söyledikten sonra “yerel yetkililer bizi [resmi] bir çadır kampına yerleştirdiler, ama [zihinsel engelli olan] oğlum bazen insanlara tükürdüğünü için orada kalamadık”⁴⁶ dedi ve şunları ekledi:

“[Zihinsel engelli] oğlum bazen başkalarını rahatsız edecek şeyler yapıyor. [Örneğin], bazen kadınların başörtülerini çekiyor ... Böyle şeyler yaptığında da onu dövüp, hakaret ediyorlar. Ben de bunlar olmasın diye kendi başımıza yaşamaya karar verdim ...

Buraya gelmeden önce bir hafta kampta kaldık. Buraya geldiğimizde ise ilk başta karton kutulardan kendimize bir barınak yaptık, sonra da burada yaşayan kişi gittikten sonra bu mavi çadıra taşındık. Bir haftadır da erkek kardeşimin aldığı diğer çadırda kalıyoruz.”⁴⁷

Ailenin çadırı, eskiden Cuma pazarının kurulduğu, şimdilerde ise yerlerinden edilen Türkiye vatandaşlarıyla ve Suriyeli ailelerin barındığı gayri resmi bir barınma yerine dönen bir caddenin kenarındaydı. Fadime, 17 yaşındaki oğlunun güvenliğinden sürekli olarak endişe ettiğini; zira oğlunun bazen caddeye çıkıp trafiğin

⁴⁰ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Antakya, 13 Mart 2023

⁴¹ Örneğin bkz. Yaşadıkça, “Konteyner kentlere yerleşim konusunda engellilere öncelik verilecek”, 9 Mart 2023, bit.ly/40iSe7k. Ayrıca bkz. Türkiye Hükümeti, *Türkiye Deprem Toparlanma ve Yeniden İmar Değerlendirmesi* (yukarıdaki dipnot), s.121. Daha geniş bir çerçevede yetkililer tarafından, evlerini kaybeden ve kamplarda kalmak istemeyen tüm depremzedeler için zikredilen bir diğer seçenek de bir yıl boyunca ayda 5 bin TL kira yardımı yapılmasıydı. Türkiye Hükümeti, *Türkiye Deprem Toparlanma ve Yeniden İmar Değerlendirmesi* (yukarıdaki dipnot), s.37. Ayrıca bkz. Hürriyet Daily News, “Erdoğan: Devlet, depremzedelere kira yardımıyla bulunacak”, 10 Şubat 2023, bit.ly/405tJUN; Daily Sabah, “Erdoğan Türkiye’deki depremzedeler için kira yardımı ve ücretsiz uçuş taahhüdünde bulundu”, 10 Şubat 2023, bit.ly/43udAkd.

⁴² Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Samandağ, 19 Mart 2023.

⁴³ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Samandağ, 19 Mart 2023.

⁴⁴ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Samandağ, 19 Mart 2023.

⁴⁵ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Kahramanmaraş, 12 Mart 2023.

⁴⁶ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Kahramanmaraş, 12 Mart 2023.

⁴⁷ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Kahramanmaraş, 12 Mart 2023.

ortasında oturduğunu⁴⁸ ve bu yüzden gün boyu oğlunun ayaklarından birini çadırın dışındaki ahşap bir palete bağlamak zorunda kaldığını anlattıktan sonra⁴⁹ şunları ekledi: “Evimizdeyken onu bağlamıyorduk. Evde özgürdü. Televizyon izlemeyi çok seviyordu. Bıraksan bütün gün çizgi film izler... Şimdi nerede olduğunu bilmiyor. Çadırdan çıkıp gitse bir daha burayı bulamaz.”⁵⁰

Annesinin, çadırlarının olduğu sokaktaki trafiğe çıkmaması için çadırın dışında ayaklarından bağlamak zorunda kaldığı 17 yaşındaki zihinsel engelli bir çocuk, Kahramanmaraş, 12 Mart 2023. © Uluslararası Af Örgütü

Down sendromu olan 21 yaşındaki oğluyla birlikte Kahramanmaraş dışındaki Narlı’da bir depremde kampa kalan bir erkek ise Uluslararası Af Örgütü’ne şunları anlattı:

“Oğlum köydeki eve alışmıştı ve oraya niye dönemediğimizi anlamıyor. Ben ona neden burada olduğumuzu anlatmaya çalıştım ama... anlamıyor. Oğlum eğitilmiş, bilgisayar ve akıllı telefon kullanabiliyor ve televizyon izlemeyi de seviyor. Burada ne televizyonu ne de bilgisayarı var.

Oğlum bir yerinin olmasına alışkın ama burada öyle bir yerimiz yok... Geçen gün elbiselerini çıkarıp bağırma ve kırıp dökmeye başladı. Böyle olduğunda onu sakinleştirmek çok zor ve bu davranışlarını bu kampta idare etmek daha da zor. Burası çok kalabalık.”⁵¹

ERİŞİLEBİLİR OLMAYAN YARDIM DAĞITIMLARI

Uluslararası Af Örgütü’nün araştırması, depremler nedeniyle yerinden edilen engelli kişilerin haklarına ve özel gereksinimlerine, gıda, su ve diğer yardım malzemelerinin dağıtımına ilişkin düzenlemelerde yeterince dikkate alınmadığını ortaya koyuyor.⁵² Uluslararası Af Örgütü, bu itibarla acil durum müdahalesinin, insani yardımda ayrımcılık yasağı ve kapsayıcılık ilkelerini karşılamamasından kaygı duyuyor. Yerinden edilen depremzedelerin barındıkları çeşitli yerlerde araştırmacılar tarafından yapılan gözlemlere ve görüşmelere göre, engelli kişiler gıda, su ve ev eşyası, mutfak gereçleri, hijyen kitleri gibi bazı gıda dışı malzemeleri almak için çoğunlukla dağıtım noktalarına gitmek zorunda kalıyor; ancak hareket kolaylığı varsayımına dayanan bu model, farklı şekillerde engelliliği olan kişileri, bu yardımların alınabilmesi için kendilerine bakım veren kişilere bağımlı hale getiriyor.

Uluslararası Af Örgütü’nün incelediği vakaların neredeyse tamamında, hareket kabiliyeti kısıtlı yaşlılar da dahil olmak üzere engelli kişilerin içinde buldukları durumları, onlar adına bu yardımların bir aile ferdi tarafından alınmasını gerektiriyordu. Bazı barınma yerlerindeki aile üyeleri, Uluslararası Af Örgütü’ne örnek olarak günlük yemek yardımı alabilmek için uzun süre kuyrukta beklemek gerektiğini, bunun sadece engelli kişilere özgü bir durum olmadığını; ancak diğerlerinin aksine onların gıdaya eşit erişimlerini daha da zorlaştırdığını ifade etti.

Deprem nedeniyle yaşanan yerinden edilme ve bunun neticesinde ortaya çıkan ihtiyaçların boyutu çok büyük. Uluslararası Af Örgütü bu bağlamda, yaşanan büyük yıkım ve önceden mevcut olan hizmetlerin kesintiye uğraması ve sahada yeterli yardım çalışanının olmayışı gibi nedenlerle müdahalenin muazzam zorluklarla karşı karşıya olduğu gerçeğini teslim ediyor.⁵³ Ancak öte yandan, Türkiye yetkilileri, uluslararası bağışçılar ve insani yardım aktörlerince, engelli kişilerin gıda ve suya kapsayıcı ve eşit erişimlerini güvence altına alacak daha fazla çabaya öncelik verilmesine ve bu tür çabaların her türlü afet müdahalesinin daha en başından itibaren planlamayı şekillendirmesine ihtiyaç bulunuyor.

⁴⁸ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Kahramanmaraş, 12 Mart 2023.

⁴⁹ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Kahramanmaraş, 12 Mart 2023.

⁵⁰ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Kahramanmaraş, 12 Mart 2023.

⁵¹ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Narlı, 11 Mart 2023.

⁵² Bkz. ICESCR, Madde 11; EHS, Madde 28. CESCR, 12 Sayılı Genel Yorumunda, gıda hakkının, ayrımcılığa uğrayan ve yeterli gıdaya erişimde engellerle ya da risklerle karşı karşıya kalan kişiler de dahil olmak üzere, gıdanın herkes için karşılanabilir ve erişilebilir olmasını gerektirdiğini vurgulamış ve özellikle de yaşlılar ile engelli kişilere atıfta bulunmuştur. Komite, “doğal afet mağdurları, afetlere eğilimli bölgelerde yaşayanlar ve diğer dezavantajlı gruplar, gıdaya erişim konusunda özel ilgiye ve bazı durumlarda da öncelikli olarak ele alınmaya ihtiyaç duyabilir” yorumunda bulunmuştur. 12 Sayılı Genel Yorum: Yeterli Gıda Hakkı (Madde 11), 12 Mayıs 1999, BM Belge No: E/C.12/1999/5. Ayrıca bkz. CESCR, 15 Sayılı Genel Yorum: Su Hakkı, BM Belge No: E/C.12/2002/11.

⁵³ Uluslararası Af Örgütü’nün gördüğü yardım görevlileri, yaşanan afetin boyutu ve ülkedeki STÖ’lerin faaliyetlerine getirilen sınırlamalar nedeniyle müdahalede yeterli yardım çalışması olmadığını ifade etti. Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler, Mart 2023; Sesli arama yoluyla gerçekleştirilen görüşmeler, Nisan 2023.

Engelli kişiler ile yaşlıların haklarını savunanlar, bu kişilerin haklarına saygı gösterilmesi ve yardımın kendilerine adil bir şekilde ulaştırılabilmesi için, hareket kabiliyeti kısıtlılığı olan kişilere kapıdan kapıya yardımların yapılmasını uzun bir süredir tavsiye ediyorlar.⁵⁴ Nitekim insani yardım müdahalesinin bir sonraki ve daha ileri boyutta bir aşamaya geçtiği başka acil durumlarda, özel hatların tesis edilmesi, belli risk altındaki grupların kendilerine sağlanan malzemeleri barındıkları yerlere götürebilmeleri için taşıyıcıların ayarlanması ya da enformel olarak topluluk içinde gönüllülerin yardımına başvurulması gibi bu tür dağıtımlara erişimin iyileştirilmesine yönelik başkaca çabalar da sarf edilmiştir.⁵⁵

Solda, Antakya'daki depremler nedeniyle yerinden edilen Suriyeli mültecilerin kaldığı bir kamptaki bir dağıtım noktasından aldığı su şişelerini taşıyan bir kadın, 14 Mart 2023. Sağda, Adıyaman'da deprem nedeniyle yerinden edilen vatandaşlar için kurulan bir kampın sakinleri, yiyecek için kuyruktaki beklerken, 17 Mart 2023. Bu tür bir yardım dağıtım modeli, hareket kısıtlılığı olan ya da hiç hareket kabiliyeti olmayan engellileri, kendilerine bakım veren kişilere bağımlı hale getiriyor. © Uluslararası Af Örgütü

Bu hususlara ilaveten, yaş, toplumsal cinsiyet ve engellilik durumuna göre tasnif edilmiş verilerin toplanması ve analiz edilmesi de insani yardım müdahalesinin iyileştirilmesi ve yaşlılar ile engelli kişilerin görünmez kılınmamasının sağlanması için temel bir gerekliliktir.⁵⁶ Uluslararası Af Örgütü'nün yardım çalışanlarıyla yaptığı görüşmeler, müdahalede yer alan devlet kuruluşları ya da diğer insani yardım aktörleri tarafından henüz böylesi bir çabanın gösterilmediğini ortaya koydu. Veri toplama ile uygun veriyi ayırtmada yaşanan eksikliklerin, farklı sosyal kimliklere ve bunların kesişimlerine bağlı olarak var olan ihtiyaçların kapsamının anlaşılmasını sınırlandırdığı için insani yardım müdahalesini zayıflattığı, insani yardım çalışanları ile engelli kişiler ve yaşlı hakları savunucularının uzunca bir süredir dile getirdiği konuların başında yer alıyor.⁵⁷ Son derece zorlu bir ortamda dahi, kapsayıcı bir veri toplama, sonradan yapılacak bir iş olmayıp, bu göreve devlet kurumları ve diğer insani yardım aktörleri tarafından öncelik verilmesi ve uluslararası bağışçılar tarafından da bunun talep edilmesi gerekiyor.

⁵⁴ Örnek olarak bkz. BM Kurumlar Arası Koordinasyon- Türkiye Engelli Katılımı Görev Ekibi, "Acil Durumlarda Engelli Kişilerin Kapsanması İçin Sektörel Teknik Rehber" (Deprem sonrası müdahale çalışmaları)- 8 Şubat 2023, bit.ly/3nY2u6D; Handicap International – Humanity & Inclusion, *İnsani Yardım Bağlamında Engellilik: Irak'tan bir vaka çalışması*, 26 Mart 2018, bit.ly/40cWTXO. Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Federasyonu, *Hepimiz tek bir çatı altında: Acil Durumlarda Engellileri Kapsayıcı Barınma ve Yerleşim Yerleri*, 2015, bit.ly/43t6xYY, s. 46. Ayrıca bkz. IASC, Engelli Kişilerin İnsani Yardım Faaliyetlerine Dahil Edilmelerine İlişkin Rehber İlkeleri (yukarıdaki dipnot), s. 172.

⁵⁵ Örnek olarak bkz. Uluslararası Af Örgütü, "Tüm hayatım boyunca kaçtım": Myanmar'da yaşlıların çatışma ve yerinden edilme deneyimi (İndeks: ASA 16/0446/2019), 18 Haziran 2019, s. 53-54; Uluslararası Af Örgütü, *Dışlananlar: Yemen'deki silahlı çatışmalarda engellilikle yaşamak* (İndeks: MDE 31/1383/2019), 3 Aralık 2019, s.22.

⁵⁶ Örnek olarak bkz. IASC, Engelli Kişilerin İnsani Yardım Faaliyetlerine Dahil Edilmelerine İlişkin Rehber İlkeleri (yukarıdaki dipnot), s. 21-31, s. 53-65, s.77, s. 87, s. 97, s. 106, s.114-137, s.145 ve s.170.

⁵⁷ Örnek olarak bkz. Uluslararası Af Örgütü, "Tüm hayatım boyunca kaçtım": Myanmar'da yaşlıların çatışma ve yerinden edilme deneyimi (İndeks: ASA 16/0446/2019), 18 Haziran 2019 (yukarıdaki dipnot); Uluslararası Af Örgütü, *Dışlananlar: Yemen'deki silahlı çatışmalarda engellilikle yaşamak* (İndeks: MDE 31/1383/2019), 3 Aralık 2019 (yukarıdaki dipnot); Uluslararası Af Örgütü, "Kalbim acı içinde": Nijerya'nın kuzeyinde yaşlıların çatışma, yerinden edilme ve alkonulma deneyimleri (İndeks: AFR 44/3376/2020), 8 Aralık 2020.

5. ÖZEL HİZMETLERE VE CİHAZLARA ERİŞİM

Depremler, özellikle de yoğun olarak etkilenen illerde, eğitim ve sağlık hizmetlerinde, bu hizmetlerin verildiği bazı binaların yıkılması ya da ağır hasar alması nedeninin de aralarında bulunduğu nedenlerden ötürü ciddi aksamalara yol açtı. BM İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (OCHA) tarafından, Türk Kızılay ile Uluslararası Kızılay ve Kızılhaç Dernekleri Federasyonu gibi diğer insani yardım aktörlerinin de katılımıyla yürütülen bir değerlendirmenin ilk sonuçlarına göre “sağlık alt yapısının hasar görmesi ve aşırı yüklenmesi nedeniyle altta yatan sağlık sorunları olan kişiler tıbbi hizmetlere kısıtlı erişimle karşı karşıya kalabilirler”.⁵⁸ Uluslararası Af Örgütü tarafından durumları incelenen ve farklı türde engelliliği olan birçok kişi, fizyoterapistler ve ergoterapistler dahil uzman sağlık hizmetlerine ve ilgili hizmetlere daha fazla erişim ihtiyacı içindeydi.

UZMAN HİZMETLERE VE KALİTELİ YARDIMCI EKİPMANA ERİŞİM EKSİKLİĞİ

Antakya'nın kenar mahallerinde depremzede Suriyeliler için kurulan bir kampta yaşayan 33 yaşındaki Suriyeli bir mülteci, 11 yaşında fiziksel engelli olan oğlu için “eskiden haftada bir fizik tedaviye giderdi ama merkez [depremde] hasar aldı”⁵⁹ dedi. Antakya merkezde yerinden edilen depremzedeler için oluşturulmuş bir diğer kampta yaşayan 58 yaşındaki Bahir Gazi ise biri 22, diğeri de 32 yaşında olan iki fiziksel engelli kızının olduğunu söyledikten sonra⁶⁰ şunları aktardı: “Kızlarım haftada iki kez fizik tedaviye gidiyorlardı ama depremden beri gidemiyorlar. Merkez yıkıldı. [Yardım görevlileri gelip] kampta çadırımızda engelli olup olmadığını sordular ama hiçbir şey yapmadılar... Onların bu kişilerin ihtiyaçlarını takip etmeleri gerekmez miydi?”⁶¹

Antakya'da yerinden edilen depremzedeler için kurulan bir kampta yaşayan işitme engelli 11 yaşındaki bir kız çocuk, Uluslararası Af Örgütü'ne daha önce kendisinin durumunda olan öğrenciler için donatılmış bir okula ve haftada iki kez öğleleri bir rehabilitasyon merkezine gittiğini anlattı.⁶² Kendisiyle Mart ayının ortasında görüşme yapılan babası ise bu hizmetlerin artık olmadığını ve tekrar ne zaman yeniden faaliyete geçebileceklerine dair endişe duyduğunu söyledi.⁶³ Babası, ayrıca depremlerden etkilenen ve artık güvenli olmayan evlerini boşaltmak zorunda kaldıktan sonra yerleştikleri kampta elektriğin olmaması nedeniyle kızının işitme cihazını şarj etmekte zorlandıklarını da anlattı.⁶⁴ Aile, cihazı elektriği olan yakındaki bir başka kamptaki tanımadıkları kişilerin barındıkları yerde şarja bırakmaktan çekindiklerini; bunun yerine arabada şarj ettiklerini söyledi. Baba, ayrıca cihazın en sonunda bozulduğunu ve tamir görmesi gerektiğini de söyleyerek cihazın tamiri için yakınlarda park etmiş mobil bir AFAD kamyonunda çalışan birinden yardım aldıklarını dile getirdi.⁶⁵ Bu vakadaki kız çocuk dudak okuyabilse de işitme cihazı olmadan bir kişi ya da sesle

⁵⁸ DSÖ, Türkiye'deki deprem: Dış durum raporu no.5: 13-19 Mart 2023, 24 Mart 2023, bit.ly/3nx9xTy

⁵⁹ Yüz yüze gerçekleştirilen mülakat, Antakya, 14 Mart 2023.

⁶⁰ Yüz yüze gerçekleştirilen mülakat, Antakya, 14 Mart 2023.

⁶¹ Yüz yüze gerçekleştirilen mülakat, Antakya, 14 Mart 2023.

⁶² Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Antakya, 13 Mart 2023.

⁶³ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Antakya, 13 Mart 2023.

⁶⁴ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Antakya, 13 Mart 2023.

⁶⁵ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Antakya, 13 Mart 2023.

karşı karşıya olmadığı takdirde söylenenleri duyamıyordu. Babası ise özellikle yerlerinden edilmiş olmalarının ve artçı sarsıntıların kızının güvenliğine etkileri konusunda endişeliydi.⁶⁶

Samandağ'daki depremler nedeniyle yerinden edilen depremzedelerin kaldığı bir kampta, hiç hareket kabiliyeti olmayan yaşlı bir adamın kaldığı çadırın dışına konulmuş tekerlekli bir sandalye, 19 Mart 2023. Yerinden edilen engelli kişiler ve aileleri, Uluslararası Af Örgütü'ne daha iyi ya da her türlü yardımcı cihaz ve araca erişime ihtiyaçları olduğunu söyledi. © Uluslararası Af Örgütü

Aralarında oğullarının tekerlekli sandalyesinin, çöken bir binanın enkazı altında kalan bir kişinin de bulunduğu bazı depremzede engelli kişiler ve onların aileleri de daha iyi ya da en azından herhangi bir yardımcı cihaza ihtiyaçları olduğunu ifade etti.⁶⁷ Kahramanmaraş dışında bulunan Narlı'da bir depremzede barınma yerinde yaşayan 37 yaşındaki fiziksel engelli Müjde de dahil bazı görüşmeciler ise şimdi kullandıklarına kıyasla, içinde buldukları yerinden edilmiş olma koşulları için daha uygun olan akülü tekerlekli sandalyeye ihtiyaç duyduklarını ifade ettiler.⁶⁸ Hareket kabiliyeti kısıtlı 80 yaşındaki eşine bakan Müjde'nin 70 yaşındaki annesi Afi Gosku da, içinde buldukları koşullar nedeniyle Müjde'nin tekerlekli sandalyesini, eşini kamptaki banyolara götürmesi gerektiği zamanlar da dahil olmak üzere paylaşımlı olarak kullandığını anlattı.⁶⁹ Tekerlekli sandalyelerin onları kullanan kişilerin ihtiyaçlarına uygun olarak kullanılmalrı gerekmektedir. Zira aksi takdirde daha fazla zarara sebebiyet verebilirler.

Yine aralarında fiziksel engelli 11 yaşındaki Suriyeli mülteci bir erkek çocuğun da bulunduğu bazı görüşmeciler, yerlerinden edildikten sonra barınmak zorunda kaldıkları kampların zeminlerinin tekerlekli sandalyeleri için uygun olmadığını söylediler. Bu durum, Uluslararası Af Örgütü araştırmacılarının ziyaret ettiği bazı kamplarda birinci elden teşhis edildi. Yardımcı cihazların olmayışı ya da bunların uygun olmaması, engelli kişiler ile diğer hareket kısıtlılığı olan kişilerin özerklik ve bağımsızlıklarına zarar veriyor.

Ulusal ve yerel kuruluşların, depremden dolayı sahip oldukları yardımcı ekipmanları kaybeden ya da yeni edinilen engeller nedeniyle bunlara ihtiyaç duyan kişilere bu ekipmanları sağlamak için çaba gösterdiklerine dair göstergeler olsa da⁷⁰ bu çabaların kayda değer ölçüde artırılması gerekiyor. Devletler, engelli kişilerin rehabilitasyon hizmet ve programları ile yardımcı cihaz ve teknolojilerin sağlanması da dahil olmak üzere

⁶⁶ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Antakya, 13 Mart 2023.

⁶⁷ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Mart 2023.

⁶⁸ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Narlı, 11 Mart 2023.

⁶⁹ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Narlı, 11 Mart 2023.

⁷⁰ Örnek olarak bkz. Türk Kızılay, Twitter gönderi, 4 Mart 2023, twitter.com/RedCrescent/status/1631958494025863168: "Her anlamda engelleri aşyoruz... Protezleri ve tekerlekli sandalyeleri enkaz altında kalan vatandaşlarımıza en uzak köylerde bile olsa ulaştırıyoruz." Uluslararası Af Örgütü araştırmacıları, ilaveten, Gaziantep'te yerel yetkililerin depremzedelere ortez ve protez sağlama çabalarını tanıtan bir reklam panosunun olduğunu da gözlemledi. Bu panoda bilgi almak için aranabilecek bir telefon numarası ile başvuru için bir QR kodu yer alıyordu.

sağlık hizmetlerine erişimlerini güvence altına almak için uluslararası işbirliği ve yardım yoluyla sağlananlar da dahil tüm kaynaklarını eksiksiz kullanarak ivedi adımlar atma yükümlülüğü altındadır.⁷¹ Devlet kuruluşları ve sahada çalışan hükümet dışı insani yardım aktörleri, temel ve hayati sağlık hizmeti sağlayan ve özelleşmiş hizmetler için sevkleri gerçekleştiren mobil klinikler yoluyla bazı sağlık ihtiyaçlarına yanıt vermeye çalışıyor; ancak yetkililer ve bağışçılar, engelli kişilere yönelik uzman hizmetlere ve tesislere eş derecede öncelik verilmesini ve bu kişilerin yeniden yapılanma çabalarında geride bırakılmamalarını güvence altına almalıdır.

YETERSİZ PSİKOSOSYAL DESTEK

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), Türkiye’de depremlerden etkilenen bölgelerde ruhsal sağlık ve psikososyal desteğe erişimi en öncelikli endişe kaynağı olarak not ediyor.⁷² Ruhsal sağlık, sağlık hakkının kilit bir bileşenidir.⁷³ Uluslararası Af Örgütü araştırmacıları, ziyaret ettikleri resmi kamp ve yerleşim yerlerinin büyük çoğunluğunda esas olarak çocuklara odaklanan psikososyal destek çadırlarının olduğunu gözlemledi. Ancak Uluslararası Af Örgütü’nün gördüğü yardım görevlileri ve insani yardımlara ilişkin olarak şimdiki dek yayımlanan veriler, bu yöndeki çabaların önemli ölçüde artırılması gerektiğini ve daha gelişmiş ve uzun vadeli hizmetlere ihtiyaç duyulduğunu açıkça ortaya koyuyor.⁷⁴

Üç çocuğu ve eşinin kardeşleriyle birlikte Kahramanmaraş dışında bulunan Narlı’daki resmi bir çadır kampında yaşayan 35 yaşındaki Melek, 5 yaşındaki kızının depremden bu yana uykusunda konuşmak gibi sıkıntı belirtirleri gösterdiğini anlattı.⁷⁵ Melek, “bazen onu tuvalete götürmek için uyandırdığımda bana ilk sorduğu şey ‘deprem mi oldu?’ oluyor” dedi.⁷⁶ Melek, ayrıca kızının artık yüzü ona dönmeden ve kendisine sınıksız sarılmadan uyuyamadığını da ekledi. Melek’in aktardığına göre kızı, kampta çocuklara yönelik faaliyetler için kurulmuş bir çadıra gidiyordu; ancak Melek, çocukların yaşadığı stresin hafifletilmesi için daha profesyonel bir destek de dahil olmak üzere bundan çok daha fazlasına ihtiyaç duyulacağını söyledi.⁷⁷ “Öyle birden artık depremi düşünmeyelim demek mümkün değil”⁷⁸ diyen Melek’in bu duyguları, afetin çocukları üzerindeki etkisi hakkında konuşan diğer birçok ebeveyn tarafından da paylaşılıyordu. Nitekim görüşülen kişilerin büyük bir bölümü de devam eden sismik hareketliliğin bu etkiyi daha da artırdığını ifade etti.

Yaşadığı travmanın kendi üzerindeki etkisinden de bahseden Melek, çocuklarıyla birlikte sallanan evinden dehşet içinde kaçtığı geceden beri şiddetli baş ağrıları çektiğini ifade ettikten sonra şunları ekledi: “Kendimi güçlü olmaya ve ağlamamaya zorluyorum, duygularımı saklamak zorundayım. Kocam uzakta. Her deprem olduğunda ağlayamam... Ne zaman bir artçı sarsıntı olursa çocuklarıma seslenip, onları etrafıma topluyorum ve onları cesaretlendiriyorum. Ağlama ya da duygularımı gösterme zamanı değil bu.”⁷⁹

⁷¹ EHS, Madde 20 (kişisel hareketlilik) ve Madde 26 (habilasyon ve rehabilitasyon). Ayrıca bkz. EHS, Madde 11 (risk durumları ve insani bakımdan acil durumlar) ve Madde 28 (yeterli yaşam standardı ve sosyal korunma). BM Engelli Kişilerin Hakları Özel Raportörü de “engelli kişilerin, engelleri nedeniyle ihtiyaç duydukları temel habilasyon ve rehabilitasyona, temel yardımcı cihaz ve araçlara ve temel sağlık hizmetlerine erişimi aşamalı olarak gerçekleştirmeye tabi olmayan temel yükümlülükler olarak görülmelidir” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin BM Özel Raportörü, Rapor, 16 Temmuz 2018, BM Belge No: A/73/161, para. 18.

⁷² DSÖ, Türkiye’deki deprem: Dış durum raporu no.5: 13-19 Mart 2023. Ayrıca bkz. CBC Radio, “Hayatta kalanlar ve yardım çalışanları, Türkiye ve Suriye’deki depremlerin ardından ortaya çıkan ruhsal sağlık krizinden endişe duyuyor”, 5 Nisan 2023, bit.ly/41fkbNs; Reuters, “Türkiye’deki depremin ardından, ruhsal sağlık açısından ağır bir fatura ortaya çıkıyor”, 27 Şubat 2023, reut.rs/3mpewFS; Middle East Eye, “Türkiye-Suriye depremi: Doğal bir afetin ruhsal sağlık üzerindeki etkileri”, 28 Şubat 2023, bit.ly/4OZFWRN; Al Jazeera, “Öfke, üzüntü ve endişe: Türkiye’deki depremezelerin iyileşen yaraları”, 20 Şubat 2023, bit.ly/3KuVINt. Birçok ülkede gerçekleştirilen araştırmalar istikrarlı bir şekilde, acil durumlara maruz kalmanın ruhsal sağlığı etkilediğini, insanların yeni ruhsal sağlık sorunları geliştirme ve psikolojik sıkıntı yaşama olasılığını artırdığını ve önceden var olan psikososyal engelleri bulunan kişilerin, genellikle eskiye nazaran daha fazla desteğe ihtiyaç duyduklarını ortaya koymaktadır. DSÖ, *Daha İyisini İnşa Etmek: Acil Durumların Ardından Sürdürülebilir Sağlık Hizmetleri*, 2013, s. 4, bit.ly/3twGjCA.

⁷³ ICESCR Madde 12: “Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin, ulaşılabilir en yüksek fiziksel ve ruhsal sağlık standardına sahip olma hakkını kabul ederler.” CESCR, Madde 12. Sağlık hakkı, kaliteli sağlık tesisleri ile mal ve hizmetlerinin mevcut, erişilebilir, uygun fiyatlı ve kabul edilebilir olmasını gerektirir. CESCR, 14 Sayılı Genel Yorum, para. 12. Bu, “uygun ruhsal sağlık tedavisi ve bakımını da içerir.” CESCR, 14 Sayılı Genel Yorum, para. 17.

⁷⁴ Görüşmeler, Mart 2023. Ayrıca bkz. DSÖ, Türkiye’deki deprem: Dış durum raporu no.5: 13-19 Mart 2023; Hayata Destek Derneği, Türkiye’deki Deprem: Acil Durum Raporu (22.03.2023), 23 Mart 2023, bit.ly/3LZJjDm. Uluslararası Af Örgütü’nün önceki araştırmaları, travma yaratan maruziyetlerden uzun bir süre sonra dahi bunların ruhsal sağlık üzerindeki etkilerinin devam ettiğini ortaya koyarken genellikle insani yardım müdahalesi ve kalkınma programlarında bu konu genellikle dikkate alınmamaktadır. Bkz. Uluslararası Af Örgütü, “Bizi unutuyorlar”: Sierra Leone’de savaş ve Ebola’nın uzun vadede ruhsal sağlık üzerindeki etkisi (İndeks: AFR 51/4095/2021), 25 Mayıs 2021.

⁷⁵ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Narlı, 11 Mart 2023.

⁷⁶ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Narlı, 11 Mart 2023.

⁷⁷ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Narlı, 11 Mart 2023.

⁷⁸ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Narlı, 11 Mart 2023.

⁷⁹ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Narlı, 11 Mart 2023.

6. BAKIM VEREN KİŞİLERE YÖNELİK DESTEK

Uluslararası Af Örgütü'nün incelediği vakaların hepsinde ister yetişkin ister çocuk olsun tüm engelli kişiler, ücretli bakıcılar yerine aile üyelerinden destek alıyordu. Yerlerinden edilen depremzedelerin kaldıkları yerlerdeki barınma ve sanitasyon koşulları, engelli kişilerin kendi öz bakımlarını gerçekleştirme kabiliyetlerine gölge düşürüp, mahremiyet ve doğuştan gelen onurlarını zedelediği için, bu kişilerin akrabaları da onlara destek olmaya çalışırken artan talepler ve zorluklarla karşı karşıya kalıyordu.

Vakaların ezici bir çoğunluğunda, bakım veren kişiler, yerinden edilme ile bu durumdaki yaşam koşulları nedeniyle yakınlarının destek ihtiyaçlarının son derece arttığını ve durumlarının kötüleştiğini; artık engelli yakınlarına gerekli desteği vermeye çalışırken çok daha fazla zaman ve çaba sarf etmek durumunda kaldıklarını söyledi. Uluslararası Af Örgütü'nün incelediği vakalarda, engelli kişilere bakım veren kişilerin neredeyse tamamı kadınlardan oluşuyordu. Bu durum, acil olmayan durumlar da dahil olmak üzere, diğer ülkelerde de kaydedilen orantısız bir sorumluluk örneğidir.⁸⁰ Görüşülen kişilerden bir bölümü, yakınlarına gereken rahatlığı sağlayamadıkları için duydukları üzüntü ve hayal kırıklığıyla başa çıkmakta zorlandıklarını da anlattı. Yine bu kişilerden birçoğu, kendi sıkıntılarıyla baş etmeye çalışırken bu tür zorluklarla karşılaşmıştı.

Kendisi de omurluğunu etkileyen ve hareket kabiliyetini kısıtlayan bir sağlık sorunu nedeniyle engelli olarak yaşamını sürdüren 54 yaşındaki Emel Kurban, aynı zamanda Samandağ'da yerinden edilen depremzedeler için kurulan bir kamptaki 93 yaşındaki annesine de destek olmaya çalışıyordu. Kurban, Uluslararası Af Örgütü'ne şunları söyledi:

“Evdeyken annemin olabildiğince rahat etmesi için ihtiyaç duyduğu her şey vardı; iyi bir yatak, kanep ve banyo. Burada, bu çadırda ise, sürekli bu şiltenin üzerinde yatıyor, rahatsız ve akli karışmış bir durumda. Benim de onu daha iyi hissettirmek için elimden bir şeyin gelmemesi beni çok üzüyor.

Depremde kız kardeşimi kaybettik. Birbirimizle kapı komşusuyduk ve birlikte çok vakit geçirdik. O da benimle aynı engelliliğe sahipti ve ikimiz de çocuksuzduk. O benim en iyi arkadaşım, onu çok özliyorum. Genç yaşta kuzenlerim de bebekleriyle birlikte evlerinde hayatlarını kaybettiler. Bunlar çok acı şeyler. Ben de kedimi kaybettim, o benim yoldaşım ve onu evladım gibi büyüttüm. Onu da çok özliyorum.

Çok üzgünüm. Sürekli ağlıyorum. Annemi böyle acınacak bir halde görmek ve onun durumunu iyileştirmek için hiçbir şey yapamıyor olmak da beni daha çok üzüyor ve depresyona sokuyor.”⁸¹

⁸⁰ “Kadınlar, kişisel bakım, toplumsal bakım ve katılım, insani hizmet alanlarında çalışma ve arkadaşlık ilişkileri de dahil olmak üzere engelli kişilerin günlük bakımlarının büyük bir kısmını üstlenmekte; ancak bu çabalarının yine büyük bir bölümü fark edilmemektedir.” Syracuse Üniversitesi – İnsan Politikaları Merkezi, “Kadınlar ve Engellilik: Kadınlar ve Bakım”, bit.ly/43NNuZq. Ayrıca bkz. BM Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı – Sosyal İçerme, “Yaşlanan bir dünyada bakım vermek”, 17 Kasım 2022, bit.ly/3Aa5n7p.

⁸¹ Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Samandağ, 15 Mart 2023.

Depremde annesini kaybeden 18 yaşındaki Suriyeli mülteci genç, kendisi de ağır bir travma yaşamış olsa da depremde bacağını kaybeden 13 yaşındaki kız kardeşinin bakımını üstlenmiş durumda. Lise öğrencisiyken bir gecede öksüz kaldı ve hiçbir hazırlık ya da eğitim olmaksızın kız kardeşinin bakıcısı haline geldi. Uluslararası Af Örgütü'ne, küçük kız kardeşine yardımcı olabilmek için elinden geleni yaptığını ancak zorlandığını şöyle anlattı: “Birden hayatımız altüst oldu. Annem öldü, kardeşim bacağını kaybetti, evimiz yok, çadırda kalmak zorundayız ve artık okula gidemiyoruz. Bazen bu bir kâbus diyorum ama sonra gerçek olduğunu anlıyorum. İleride ne olur bilmiyorum.”⁸²

Zihinsel ve psikososyal engelli çocukların ve genç yetişkinlerin ebeveynleri de Uluslararası Af Örgütü'ne çocuklarının daha sıkıntılı olduğunu, yaşam düzenlerindeki, çevrelerindeki ve rutinlerindeki ani değişimin sebebinin kavrayamadıklarını, yerinden edilen depremzedeler için kurulan kamplardaki hayat şartlarına uyum sağlamada son derece güçlük çektiklerini ve bu durumun da bakımlarını çok daha zorlaştırdığını ifade ettiler. Görüşmeciler, örnek olarak çocuklarının artık daha sık öfke atakları geçirdiklerini ve hem genel olarak hem de bu gibi olaylardaki davranışlarını bir kamp ortamında yönetmenin daha zor olduğunu dile getirdiler. Depremden arından gündüz bakım evleri ile rehabilitasyon ve destek merkezlerinin yıkılması ya da artık işlememesi nedeniyle de çok sayıda engelli kişi, kendileri için rutin olan bir faaliyeti, onlara bakım verenler de önemli bir destek mekanizmasını yitirdi.

Zihinsel engelli 12 yaşındaki bir kızı olan bir görüşmeci, Uluslararası Af Örgütü'ne, yüksek derecedeki kirliliğe rağmen, büyükçe bir moloz işleme sahasının yanında kurulan bir kampta kalmayı tercih ettiğini; çünkü bu kampta zihinsel engelli çocuklara bakım sağlayan ve kızının da haftada birkaç kez birkaç saat geçirebildiği bir çadırın bulunduğu anlattı ve şunları ekledi: “Bu onun için faydalı çünkü orada vakit geçirmeyi seviyor. Benim için de biraz olsun mola verebilmek için tek şans bu.”⁸³

Yaşanan depremler sonucunda engelli kişilerin sayısında yaşanan artış ve pek çoğunun yaşam standartlarındaki gerileme, bu kişilere bakım verecekleri duyulan ihtiyacı da benzer bir biçimde artıracak ve artan bakım sorumlulukları daha da zorlu hale gelecek. Dolayısıyla bakım veren kişilerin de haklarının ve ihtiyaçlarının teminini güvence altına alacak tedbirlerin alınması ve bu kişilere yönelik destek ve eğitimin sağlanması için ilgili kaynakların tahsis edilmesi bir zorunluluk. Avrupa Konseyi Engelli Kişilerin Haklarının Teşvik Edilmesine İlişkin Eylem Planı (2006) bu itibarla devletlere “bakım veren kişilerin statülerini, onlara destek ve ilgili eğitim sağlamak yoluyla tanımlarını” tavsiye ediyor.⁸⁴ Bu tür tedbirlere öncelik verilmesi, aynı zamanda 2022 yılındaki emsal bir davada, Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’de ücretsiz ya da aile içindeki bakım veren kişilerle ilgili herhangi bir hak öngörülmemiş olmasına rağmen “engelli kişilerin haklarının aile içindeki bakım veren kişiler korunmadan gerçekleştirilemeyeceğini” tespit eden BM Engelli Hakları Komitesi'nin bulgu ve tavsiyeleriyle de uyumludur.⁸⁵

51 yaşındaki kanser hastası Fadime Çetin, Alzheimer hastası eşinin yanı sıra biri 20 yaşında Down sendromu olan, diğeri ise 17 yaşında zihinsel engelli olan iki çocuğuna bakıyor. Engelli kişilere bakım veren birçok kişi, Uluslararası Af Örgütü'ne hiçbir destek alamadıkları koşullarda artan sorumluluklarını anlattı. © Uluslararası Af Örgütü

⁸²Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Narlı, 12 Mart 2023.

⁸³Yüz yüze gerçekleştirilen görüşme, Samandağ, 15 Mart 2023.

⁸⁴ Kuzey İrlanda İnsan Hakları Komisyonu, *Kuzey İrlanda'da Bakım Veren Kişilerin İnsan Hakları*, Kasım 2014, bit.ly/41j9JV7.

⁸⁵ BM Engelli Kişilerin Hakları Komitesi, *Maria Simona Bellini/İtalya*, 3 Ekim 2022 (Bildirim No. 51/2018), bit.ly/405aUq5, para 6.8.

7. SONUÇ VE TAVSİYELER

Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde başlayan ve Mart boyunca da şiddetli artçı sarsıntılarla devam eden depremler, ülkede devasa bir yıkıma ve geniş çapta yerinden edilme ve mülksüzleşmeye yol açtı. Yerinden edilme koşulları özellikle de engelli kişileri etkiledi. Uluslararası Af Örgütü’nün gerçekleştirdiği bu çalışma, küresel düzeyde kapsayıcılık ve ayrımcılık gözetmeme ilkelerine giderek daha fazla vurgu yapılırsa da, yaşanan bu afet bağlamında hem müdahalede hem de engelli kişilerin içerilmelerine yönelik insani yardım taahhütlerinin ve standartlarının yerine getirilmesinde eksikliklerin olduğunu ortaya koyuyor. Uluslararası Af Örgütü, meydana gelen depremlerin sebep olduğu insani krizin boyutları ve ciddiyetinin ve bu durumun kamu kaynakları üzerinde yarattığı baskının farkındadır. Ancak acil bir durumun büyüklüğü ne olursa olsun, engelli kişiler- bir kez daha- geride bırakılmamalıdır.

Uluslararası Af Örgütü araştırmacıları Adıyaman, Gaziantep, Hatay ve Kahramanmaraş’ta, yerinden edilen depremzedelerin barındıkları çeşitli yerlere gerçekleştirdiği ziyaretlerde, diğer hakların yanı sıra, engelli kişilerin doğuştan gelen onurlarını zedeleyen yetersiz barınma şartları da dahil olmak üzere belli başlı zorlukları belgeledi. Örneğin, ziyaret edilen yerlerin tamamında, ortak tuvalet ve banyolar, kısıtlı hareket kabiliyeti olan veya hiç olmayan kişiler için erişilebilir değildi. Bu durum, engelli kişilerin kendilerine bakım veren kişilere ve yetişkin bezi gibi belli yardım malzemelerine bağımlılıklarının artmasına yol açmıştı. Yardım dağıtım yöntemleri de birçok engelli kişiyi, kendilerine bakım veren kişilere bağımlı hale getirmişti. Belgelenen diğer engeller arasında uygun yardımcı cihaz ve ekipman eksikliği, rehabilitasyon hizmetleri gibi son derece elzem uzman bakım hizmetlerinin aksaması da yer alıyordu. Bunun nedeni çoğunlukla bu tesislerin yıkılması ya da hasar görmesi veya buralarda çalışan kişilerin hayatını kaybetmesi, yaralanması ya da yerinden edilmesiydi.

Yetkililer ve bağışçılar, engelli kişilere yönelik uzmanlaşmış hizmetler ile tesislere eş derecede öncelik verilmesini ve bu kişilerin yeniden imar çabalarında geride bırakılmamalarını güvence altına almalıdır. Benzer bir biçimde, mevcut ve büyüyen ihtiyaçlara cevap verilmesi için ruhsal sağlık ve psikososyal desteğin acilen artırılması gerektiğinden, bu gibi hizmetler uzun vadeli bir perspektifle tasarlanmalı ve acil durum müdahalesinden sürdürülebilir bir bakım sistemine geçiş yönünde net bir plan öngörmelidir.

Hükümet ve bağışçılar dahil insani aktörler, engelli kişilerin görünmez kılınmamasını sağlamalıdır. Bunun ilk adımı, engelli kişilerin ihtiyaçlarının ve önceliklerinin kapsamlı ve doğru bir şekilde değerlendirilebilmesi ve haklarının hayata geçirilmesinde elzem olan yaş, toplumsal cinsiyet ve engelliliğe göre ayrıştırılmış verilerin toplanmasıdır. Yerinden edilen depremzedelerin yaşadıkları yerler erişilebilirlik ve makul konaklama standartlarına uygun hale getirilmelidir. Hükümet ayrıca yaşanan depremler nedeniyle yerinden edilen engellilerin ve yaşlıların daha erişilebilir olan orta ve uzun erimli barınma yerlerinde nakledilmesine öncelik verileceği yönündeki taahhütlerini ivedilikle ve sistematik olarak yerine getirmeli ve gereken hallerde, ihtiyaçlar temelinde bireysel olarak uyarlanmış barınma seçeneklerini değerlendirilmelidir.

Daha geniş bir çerçevede, yerinden edilmenin boyutları, hükümetin, sağ kurtulan yaralıların yüzde 70’inin engelli olacağı öngörüsü ile birlikte düşünüldüğünde, yetkililer engelli kişiler ile yaşlıların haklarının ve kendilerine has gereksinimlerinin yeniden imar ve rehabilitasyona ilişkin tüm planlarda yansıtılmasını güvence altına almalıdır. Bu kişilerin hakları ve gereksinimleri, geçici barınma, gelir getirici programlar, hasarlı binaların, okulların ve işyerlerinin onarımı da dahil olmak üzere tüm alanlarda dikkate alınmalıdır. Bakım veren kişilerin desteklenmesi için de yeterli tahsis ayrılmalıdır.

Müdahalede yer alan tüm aktörler, yaşlılar ve engelli kişiler dahil yerinden edilen herkesin, kendileri için yürürlüğe konulan yardımlara ve orta ve uzun vadeli tedbirlere ilişkin bilgilere erişebilmesini sağlamalıdır. Engelli kişiler ve bu kişileri temsil eden örgütler de dahil olmak üzere, yerinden edilen kişilerle, bu kişilerin

yaşamlarını etkileyecek kararların alınmasında gerçek anlamda bir istişarede bulunulması ve bu kişilerin etkin katılımlarının sağlanmasının kolaylaştırılması için mekanizmalar tesis edilmelidir.

Uluslararası bağışçılar, etkileri yıllar boyunca sürecek olan bu büyük krizde Türkiye'ye destek olmak için daha fazlasını yapmalıdır. Donör hükümetler ve kuruluşlar, teknik ve mali yardımları artırmalı, taahhütlerini yerine getirilmesini sağlamalı ve engelli kişiler de dahil olmak üzere risk altındaki grupları kapsayacak uzun vadeli çözümler taahhüt etmelidir.

TAVSİYELER

TÜRKİYE HÜKÜMETİNE

- Yerinden edilen depremzedeler için kurulmuş kamplardaki tuvalet ve duşlar gibi yerlerin, hareket kısıtlılığı olan ya da hiç hareket kabiliyeti olmayan kişiler için erişilebilir olması ve yeni tasarlanacak ve inşa edilecek yerlerde bu kişilerin hakları ve ihtiyaçlarının en başından itibaren göz önünde bulundurulması sağlanmalıdır.
- Yaşanan depremler nedeniyle yerinden edilen engelli kişiler ile yaşlıların daha erişilebilir orta ve uzun erimli barınma yerlerine nakledilmesine öncelik vereceğine dair kamuoyu önünde açıkça ilan edilen taahhütler sistematik olarak yerine getirilmelidir. Gereken hallerde ihtiyaçlar temelinde bireysel olarak uyarlanmış barınma seçenekleri ciddiyle değerlendirilmelidir.
- Yerinden edilmenin yaşandığı yerlerde engellilik türü ve derecesi de dahil olmak üzere yaş, toplumsal cinsiyet ve engelliliğe göre ayrıştırılmış verilerin yanı sıra yaşlılar için daha ayrıntılı yaş dilimlerini ortaya koyan (örneğin, 50-59, 60-69, 70-79, 80-89 ve 90 yaş ve üzeri gibi) verilerin sistematik olarak toplanması sağlanmalıdır. Yeterli ve etkin ihtiyaca dayalı hizmet sağlanabilmesi için bu verilerin acil durum müdahalesinde yer alan insani yardım aktörleriyle paylaşılması güvence altına alınmalıdır.
- İnsani yardımın resmi kamplarda kalmayan ve gayri resmi barınma yerlerinde yaşayan engelli kişilere ulaşması güvence altına alınmalıdır.
- Yardım programlarının, uluslararası insan hakları hukuku ve insani yardım ilkeleriyle uyumlu olarak engelliler ve yaşlılar için de kapsayıcı ve ayrımcılık gözetmeyen nitelikte olmasının sağlanması için BM kuruluşları ve insani yardım örgütleriyle işbirliğine devam edilmelidir.
- Bakım ve rehabilitasyon merkezleri gibi uzman hizmetlere, yeniden yapılanma çabalarında eşit derecede önem verilmesini ve depremler neticesinde ortaya çıkan artan ihtiyaçların karşılanması için bu türden özel hizmetlerin temininin artırılmasını sağlayacak önlemler alınmalıdır.
- Engelli kişilere bakım veren kişilerin desteklenmesi için yeterli kaynak tahsis edilmelidir. Verilecek bu destek kapsamlı olmalı ve maddi destek ile eğitimi de içermelidir. Bakım veren kişilerin ihtiyaçlarının ele alınmasında ve destek programlarının tasarımında, toplumsal cinsiyet dinamikleri ve bakım veren olarak kadınların ve kız çocukların üzerindeki orantısız sorumluluğun dikkate alınması sağlanmalıdır.
- Ruhsal sağlık ve psikososyal destek artırılmalı ve ilk basamak sağlık kuruluşları, okullar ve geçim kaynağı girişimleri de dahil olmak üzere çeşitli platformlar aracılığıyla topluluk temelli ruhsal sağlık hizmetlerinin sunulması sağlanmalıdır. Sağlık programlarına katkıda bulunan bağışçılardan, ruhsal sağlık hizmetleri için özel tahsisler talep edilmeli ve ruhsal sağlık, tüm yardım faaliyetlerine dahil edilmelidir.
- Yerinden edilen engelli kişilere yeterli miktarda yardımcı cihaz ve aracın sağlanması ya da bunların yenileriyle değiştirilmesi için mevcut çabalar artırılmalıdır.
- Engelli kişiler ile yaşlıların ihtiyaçlarına ve deneyimlerine, depremlerin ardından gerçekleştirilecek olan tüm imar ve yeniden yapılanma planlamalarında yer verilmesi; özellikle de sağlık tesisleri ve okullar gibi kamu binalarının bu kişiler için erişilebilir olması güvence altına alınmalıdır. Engelliler, yaşlılar ve bu kişilere bakım verenler için sosyal koruma planlaması yapılmalı ve bu planlara, imar ve yeniden yapılanma sürecinin bir parçası olarak bütçe tahsis edilmelidir.
- Yaşlılar ve engelli kişiler de dahil olmak üzere risk altındaki tüm gruplarla, yardım ve imar planlarının geliştirilmesinde anlamlı bir şekilde istişarede bulunulması sağlamak için bu türden

istişareleri kolaylaştıracak mekanizmalar tesis edilmeli ve bu kişilerin kendilerini ilgilendirecek yardımlar ile orta ve uzun vadeli tedbirler hakkında bilgiye erişimleri güvence altına alınmalıdır.

- Avrupa Sosyal Şartı'nın toplu şikayet sistemi öngören 1995 tarihli Ek Protokolü imzalanmalı ve onaylanmalıdır.

İNSANİ YARDIM KURULUŞLARINA VE ÖRGÜTLERİNE

- Gıda, su, sağlık hizmetleri, hijyen ürünleri ve barınma dahil tüm yardımların, uluslararası insan hakları hukuku ve BM Kuruluşlar Arası Daimi Komite'nin Engelli Kişilerin İnsani Yardım Faaliyetlerine Dahil Edilmelerine İlişkin Rehber İlkeleri doğrultusunda kapsayıcı bir şekilde örgütlenip dağıtımının yapılması sağlanmalıdır.
- Kamplardaki altyapının, insani yardım ilkeleri ve uluslararası insan hakları hukukunda güvence altına alınan haklara uygun olarak ve engelli kişiler ile onları temsil eden kuruluşlarla birlikte engelli kişiler için erişilebilir kılınması sağlanmalıdır. Bu, hareket kısıtlılığı olan ve hiç hareket kabiliyeti olmayan kişilerin haklarına dikkat edilerek yeni tuvaletlerin kurulmasını ya da mevcut olanların dönüştürülmesini de içermelidir. Yeni alanların inşasında, bu hakların hayata geçirilmesi için en başından itibaren yeterli planlamanın yapılması ve öncelik verilmesi sağlanmalıdır.
- Kapıdan kapıya teslim de dahil olmak üzere engelli kişilerin yardımlara erişimini güvence altına alacak kapsayıcı mekanizmaların tesis edilmesi sağlanmalıdır. Sağlanan yardımları kendileri almak isteyen engelli kişiler ile yaşlılara yardımcı olmak ve bu kişilerin tümüyle ailelerine ve kendilerine bakım veren kişilere bağımlı olmamalarını sağlamak için gönüllü ağlarının oluşturulması gibi seçenekler göz önünde bulundurulmalıdır.
- Faydalanıcılara yönelik programların geliştirilmesinde yaş, toplumsal cinsiyet ve engelliliğe göre ayrıştırılmış ve engelliliğin türü ve derecesini de içeren verilerin yanı sıra yaşlılar için daha ayrıntılı yaş dilimlerini ortaya koyan (örneğin, 50-59, 60-69, 70-79, 80-89 ve 90 yaş ve üzeri gibi) verilerin sistematik olarak toplanması sağlanmalıdır.
- İnsani yardım ekibinin, özellikle de etkilenen topluluklarla günlük olarak temas halinde olanların, yaşlıların ve farklı engellilikleri olan kişilerin hakları konusunda yeterli eğitim alması sağlanmalıdır.
- Program tasarımı ile veri sistemlerinin engelli kişileri de kapsayan insani yardım faaliyetlerine ilişkin uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmesinin sağlanması yoluyla hiçbir engelli kişinin geride bırakılmamasını güvence altına almak için yardım programları yakından izlenmelidir.
- Ruhsal sağlık hizmetlerinin tüm insani yardım programlarında yaygınlaştırılması ve bu programların tasarımında, acil durum müdahalesinin sürdürülebilir bir bakım sistemine dönüştürülmesi yönünde net bir plan öngörmesi sağlanmalıdır.

BAĞIŞÇI DEVLETLERE

- Deprem sonrası insani müdahaleye sağlanan katkı artırılmalı ve taahhütler yerine getirilmelidir. Yaşlılar ve engelli kişiler de dahil olmak üzere risk altındaki gruplara destek verilmesi için çalışan insani yardım kuruluşlarına sağlanan yardımlar artırılmalıdır.
- Uluslararası Bağışçılar Konferansında Türkiye ve Suriye'deki insanlar için toplanan fonların, uluslararası insan hakları standartları ile eşitlik ve ayrımcılık gözetmeme ilkeleriyle uyumlu bir şekilde tahsis edilmeleri sağlanmalıdır. Bu, yeterli özenin gösterilmesine ilişkin uygun sistemlerin tesis edilmesini ve tüm insani yardım, kurtarma ve yeniden yapılanma çabalarında engelli kişilerin ve diğer risk altındaki kişilerin kendilerine has gereksinimlerinin ele alınması içermelidir.
- Yardım programlarına ilişkin izleme ve denetleme sistemleri tesis edilmeli ve yaşlılar ile engelli kişilerin haklarının ve içerilmelerinin güvence altına alınması yönünde kaydedilen ilerlemeye ilişkin performans göstergeleri ve raporlamaları içeren ölçütlere yer verilmesi yoluyla insani yardımın yaşlılar ve engellileri kapsamaya sağlanmalıdır.
- Uygulama ortaklarının engellilik türü ve derecesi ile daha dar yaş aralıkları da dahil olmak üzere en iyi uygulamalarla uyumlu olarak yaş, toplumsal cinsiyet ve engelliliğe göre tasnif edilmiş verileri sistematik bir şekilde toplamaları ve analiz etmeleri şart koşulmalı ve sağlanmalıdır.

- Engelli kişileri kapsayıcılığa ilişkin rehber ilkelere uygunluk için ayrılmış bir bütçe kalemi eklemek yoluyla bu türde kapsayıcılığın tüm programlarda yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.
- Acil durum aşamasından sonra da depremzedelerin ihtiyaçlarına yeterli şekilde cevap verilebilmesi için uzun vadeli ve sürdürülebilir ruhsal sağlık hizmetlerinin sağlanmasına yönelik savunuculuk faaliyetlerinde bulunulmalı ve bu yönde teknik ve mali destek sağlanmalıdır.

**ULUSLARARASI AF ORGUTU
KÜRESEL BİR İNSAN HAKLARI
HAREKETİDİR. BİR KİŞİ
ADALETSİZLİĞE
UĞRADIĞINDA BU HEPİMİZİ
İLGİLENDİRİR.**

“HAYSİYET HEPİMİZE LAZIM”

TÜRKİYE’NİN DEPREM MÜDAHALESİNDE DIŞLANAN ENGELLİLER

Şubat 2023’te meydana gelen depremlerin ardından Türkiye’nin güneyinde yerinden edilen depremzedeler için kurulan kamplardaki engelli kişiler, hakları ve gereksinimleri dikkate alınmadığı için daha büyük zorluklarla karşı karşıya. Kamplar erişilebilir hijyen tesislerinden yoksun, yardımlar barınma yerlerine teslim edilmek yerine dağıtım noktalarında veriliyor ve yardımcı cihaz ve araçlara ulaşmak son derece zor.

Uluslararası Af Örgütü, 19’u engelli kişi, 26’sı bu kişilerin yakını ve 13’ü de deprem müdahalesinde yer alan yardım çalışanı olmak üzere toplam 131 kişiyle yaptığı görüşmelere dayanarak, yerinden edilen 34 engelli depremzedenin içinde buldukları koşulları ve insani yardım müdahalesinin, bu kişilerin haklarından eşit bir biçimde yararlanma olanaklarını nasıl ciddi şekilde sekteye uğrattığını inceledi.

Hükümet ve insani yardım aktörleri, yaşlıların ve engelli kişilerin görünmez kılınmalarını sağlamak için derhal bu yerlerde yaş, toplumsal cinsiyet ve engelliliğe göre ayrıştırılmış verileri toplamaya ve bunları analiz etmeye başlamalıdır. Hükümet ayrıca bağışçılar ve insani yardım topluluğuyla birlikte, yerinden edilen depremzedelerin yaşadıkları yerlerin erişilebilir olmasını ve yardımların her açıdan engelli kişileri kapsamalarını sağlayacak ivedi adımlar atmalıdır.

Yetkililer, yaşlılar ile engelli kişilerin hakları ve gereksinimlerinin tüm yeniden yapılanma planlarında dikkate alınmasını sağlamalıdır. Buna konut ve gelir getirici programlar ile okul ve iş yerlerinin yeniden inşası da dahildir.